

Participatie? Ja!

Allochtone vrouwen in Rijswijk in beeld

Marjolijn Distelbrink
Esmý Kromontono

Juni 2009

Voorwoord

De gemeente Rijswijk wil graag vrouwen van diverse herkomst meer stimuleren om te participeren en gebruik te maken van het aanbod aan voorzieningen. Om deze doelstelling te kunnen realiseren, was meer inzicht nodig in de omvang en aard van de doelgroep en in wat Rijswijkse allochtone vrouwen willen, en wat ze belemmert.

Voor u ligt het rapport van het onderzoek naar het emancipatie- en participatiegedrag van allochtone vrouwen in de gemeente Rijswijk. Het onderzoek is uitgevoerd door het Verwey-Jonker Instituut in opdracht van de gemeente Rijswijk. Uit het onderzoek is onder meer gebleken dat allochtone vrouwen in Rijswijk veel willen wat betreft het participeren in de samenleving. De vrouwen die deel hebben genomen aan het onderzoek willen meer voor hun buurt betekenen, als vrijwilliger actief worden, deelnemen aan activiteiten en bovenal een opleiding volgen en betaald werk vinden. Dat gaat niet zonder slag of stoot. Soms is daarbij hulp nodig van de gemeente, bijvoorbeeld bij het vinden van wegen naar opleiding en werk. Daarnaast is betere informatie over het voorzieningenaanbod bij welzijnsinstellingen nodig. De vrouwen die hebben deelgenomen aan het onderzoek weten vaak niet wat ze daar kunnen doen en voelen zich er bovendien niet altijd thuis.

Het rapport biedt zowel de gemeente, als de welzijnsinstellingen inspiratie om enthousiast aan de slag te gaan in het bieden van meer kansen aan allochtone vrouwen in Rijswijk om actief deel te nemen aan de samenleving.

Tot slot willen we onze dank uitspreken aan iedereen die een bijdrage leverde aan dit onderzoek: onderzoekers, instellingen en begeleidingscommissie, Mw. Richardson van dienstverleningscentrum Alivio en Mw. Sewpersad-Jogi van Surinaamse vrouwenorganisatie Roshni. Speciale dank gaat naar de vrouwen die bereid waren met de onderzoekers te praten, en aan de interviewsters Saliha El Bouhaddani, Esther van Hofwegen, Marloes Gout, Padmini Khedoe, Roxanna Sewdajal, Wing Yee Tang en Ayeh Zarrinkhameh voor hun enthousiaste inzet.

Jos Bolte
Wethouder Welzijn

Inhoud

1	Inleiding	7
1.1	Vraag en doelstelling	9
1.2	Onderzoeksopzet	10
1.3	Leeswijzer	12
2	Een eerste beeld	13
2.1	Allochtone vrouwen in Rijswijk	13
2.2	Landelijke gegevens over participatie	19
2.3	Kansen en belemmeringen	23
2.4	Samenvattend	31
3	Opzet en uitvoering van het behoefte onderzoek	33
3.1	Afbakening van de doelgroep	33
3.2	De vragenlijst	34
3.3	Werkwijze en verwerking	35
3.4	Verloop van de interviews	40
4	Schets van de onderzoeksgroep	41
4.1	Etnische herkomst en migratiegeschiedenis	41
4.2	Opleiding	43
4.3	Huishoudenssamenstelling	45
4.4	Samenhang tussen achtergrondkenmerken	47
4.5	Samenvattend	50
5	Contacten, activiteiten en ambities	51
5.1	Contacten in de buurt	51
5.2	Deelname aan activiteiten of gebruik van voorzieningen	54
5.3	Vrijwilligerswerk en wensen	56
5.4	Ambities voor de toekomst	59
5.5	Samenvattend	62

6	Kansen en belemmeringen voor participatie	65
6.1	Belemmeringen voor participatie	65
6.2	Kansen voor participatie	77
6.3	Samenvattend	82
7	Conclusies en aanbevelingen	85
7.1	Conclusies	86
7.2	Aanbevelingen	90
8	Literatuur	95
 Bijlage		
	Aanvullende Tabellen hoofdstuk 4	103

1 *Inleiding*

Net als veel andere (middelgrote) gemeenten heeft Rijswijk te maken met groepen vrouwen van niet-westerse allochtone¹ herkomst die weinig lijken te participeren in maatschappelijke verbanden buiten het eigen gezin. Zij verrichten (nog) geen betaalde arbeid en participeren niet in verenigingen of andere (meer of minder) formele verbanden. Daarnaast zijn deze vrouwen goeddeels buiten beeld bij activiteiten die Rijswijk vanuit het gemeentelijk welzijnsbeleid organiseert.

Doel van het emancipatie- en participatiebeleid van de gemeente Rijswijk is dat (allochtone) vrouwen naar evenredigheid participeren in de samenleving. De discussienotitie 'Emancipatie en participatie gemeente Rijswijk' constateert dat het van belang is om meer zicht te krijgen op de grootte en kenmerken van de doelgroep 'allochtone vrouwen', zodat de gemeente toekomstig beleid en activiteiten meer op maat en passend kan inrichten. Daarbij wordt opgemerkt dat het belangrijk is de doelgroep hier actief bij te betrekken.

Stichting Welzijn Rijswijk en Stichting Vluchtelingenwerk Rijswijk willen bijdragen aan het realiseren van een grotere participatie van allochtone vrouwen in Rijswijk. Beide organisaties constateren dat de doelgroep allochtone vrouwen nog onvoldoende participeert in hun activiteitsaanbod, of dat de participatie zich beperkt tot één activiteit (bijvoorbeeld fietslessen), waarna de vrouwen weer uit beeld verdwijnen. Door het gebrek aan structureel contact en relaties met (sleutelfiguren uit) de doelgroep allochtone vrouwen is het voor beide organisaties bovendien lastig om vraaggericht te werken. Immers: vragen met betrekking tot activiteiten, ondersteuning en hulp komen nog onvoldoende bij hen terecht. Om deze

¹ In het vervolg van deze tekst zullen we de term 'allochtone vrouwen' gebruiken. Hiermee bedoelen we in dit geval niet-westerse allochtone vrouwen.

vicieuze cirkel te doorbreken zijn Stichting Welzijn Rijswijk en Stichting Vluchtelingenwerk Rijswijk eind 2008 een maatjesproject gestart, waarin ze maatschappelijk actieve en betrokken burgers koppelen aan burgers die behoefte hebben aan begeleiding bij (verdere) participatie in de samenleving. Het onderzoek heeft hierin ook een functie. De gemeente wil voor haar emancipatiebeleid door het onderzoek inzicht krijgen in de mate waarin vrouwen bekend zijn met en interesse hebben in activiteiten die voor hen een opstapje kunnen zijn naar een betaalde baan. Het kan dan gaan om taallessen, maar ook om aanbod voor vrouwen vanuit Sociale Zaken, zoals re-integratietrajecten. Daarnaast willen stichtingen met de uitkomsten beter inspelen op vragen van vrouwen en hen structureler betrekken bij activiteiten.

De gemeente Rijswijk heeft het Verwey-Jonker Instituut daarom gevraagd een onderzoek uit te voeren naar de omvang en kenmerken van de groep allochtone vrouwen en hun behoeften aan (ondersteuning bij) maatschappelijke participatie. Het onderzoek dient concrete aanknopingspunten te bieden voor de toekomstige inrichting van het (emancipatie- en participatie-) aanbod aan deze doelgroep.

Definitie van maatschappelijke participatie

Dit onderzoek richt zich op kenmerken, ambities en behoeften van niet-westerse allochtone vrouwen in Rijswijk die nog weinig participeren. Vrouwen voor wie de gemeente een rol kan vervullen bij de ondersteuning op weg naar meer maatschappelijke participatie. Maatschappelijke participatie definiëren we hier in brede zin. We doelen ermee op deelname aan de Nederlandse samenleving door contacten met andere vrouwen in de buurt, door gebruik te maken van voorzieningen of deel te nemen aan activiteiten in de buurt of gemeente, door vrijwilligerswerk, door te helpen op de school van de kinderen, een opleiding of cursus te volgen, of door arbeidsparticipatie: betaald werk. Voor sommige vrouwen kan actief worden binnen de eigen buurt of via vrijwilligerswerk uiteindelijk leiden tot arbeidsdeelname en economische zelfstandigheid; voor anderen is dat een brug te ver. Daarbij gaat het bijvoorbeeld om een subgroep vrouwen van de eerste generatie die

als volwassene naar Nederland kwamen, zonder opleiding, die de taal slecht beheersen en nooit in Nederland werkten. Vooral voor oudere vrouwen gaat het er bij maatschappelijke participatie om dat zij hun weg weten te vinden naar voorzieningen, dat er goede ondersteuning is en dat zij voldoende zelfvertrouwen hebben om zelfredzaam te zijn. Voor hen is het kunnen deelnemen aan het maatschappelijk verkeer in de eigen omgeving vaak het hoogst bereikbare doel (Distelbrink, De Gruijter & Pels, 2007).

1.1 Vraag en doelstelling

Hoewel de gemeente Rijswijk vooral een beeld wil krijgen van vrouwen die nog weinig participeren, was de vraag die de gemeente had in eerste instantie breder. De gemeente heeft bijvoorbeeld geen zicht op de vraag hoeveel vrouwen van niet-westerse allochtone herkomst de gemeente in totaal telt en welke kenmerken deze vrouwen hebben. Een eerste stap in het onderzoek was dan ook hierin helderheid te verschaffen.

De doelstelling van het onderzoek is drieledig:

- De gemeente krijgt een helder beeld van de doelgroep allochtone vrouwen in Rijswijk, hun aantal, achtergrondkenmerken en hun behoeften en ambities betreffende maatschappelijke participatie.
- Het onderzoek is een startpunt voor het activeren van allochtone vrouwen (die nog weinig participeren) door een outreachende benadering van de (welzijns)organisaties in Rijswijk. Het onderzoek is activerend: respondenten krijgen de vraag voorgelegd of de gemeente hen mag benaderen om aan activiteiten deel te nemen en of ze daarvoor hun adresgegevens willen geven.
- De resultaten van het onderzoek bieden concrete handvatten om gemeentelijk beleid voor deze doelgroep te ontwikkelen of aan te scherpen. En welzijnsinstellingen kunnen de resultaten gebruiken om gericht activiteiten aan te bieden.

Om deze doelstelling te realiseren dienen we de volgende vragen te beantwoorden:

1. Hoe groot is de doelgroep niet-westerse allochtone vrouwen in Rijswijk en hoe ziet deze groep eruit? Welke subgroepen zijn te onderscheiden?
2. Wat zijn de kenmerken, behoeften en ambities betreffende maatschappelijke participatie van de vrouwen onder hen die nog niet of weinig maatschappelijk actief zijn?
3. Welke specifieke vragen en behoeften aan ondersteuning hebben deze vrouwen?
4. Welke aanbevelingen kunnen we op basis van de onderzoeksresultaten doen aan de gemeente en betrokken (welzijns) organisaties?

1.2 Onderzoeksopzet

Om de bovengenoemde onderzoeksvragen te beantwoorden, zijn verschillende methoden benut. Allereerst is een analyse uitgevoerd van beschikbare *statistische gegevens* in Rijswijk. Dit heeft een eerste beeld opgeleverd van het aantal niet-westerse allochtone vrouwen in Rijswijk. Welke etnische herkomst hebben ze, hoe oud zijn ze, waar wonen ze in Rijswijk en tot welke migratiegeneratie behoren ze? Onderzoeksvraag 1 is op grond hiervan beantwoord.

Rijswijk is vooral geïnteresseerd meer te weten over vrouwen die nog weinig actief zijn. Om de juiste vrouwen te benaderen voor het onderzoek, hebben we een *literatuurstudie* uitgevoerd. Deze was erop gericht antwoord te verkrijgen op de vraag welke subgroepen allochtone vrouwen blijken eerder onderzoek veel of weinig participeren, en daarnaast na te gaan welke kansen en belemmeringen ze ondervinden om te participeren. De literatuurstudie diende tevens als voorbereiding voor het opstellen van de vragenlijst.

De hoofdmoot van het onderzoek vormt een behoefteonderzoek onder 80 Rijswijkse vrouwen van uiteenlopende herkomst die nog weinig participeren. We hebben hun in een mondelinge enquête gevraagd naar behoeften en ambities waar het maatschappelijke participatie betreft. Daarnaast is uitgebreid aandacht besteed aan mogelijke belemmeringen, specifieke vragen en behoeften aan ondersteuning die ze hebben om maatschappelijk actief te worden. De vrouwen zijn dusdanig geselecteerd dat drie subgroepen, als doelgroepen onderscheiden in de Rijswijkse emancipatienota, voldoende zijn vertegenwoordigd:

- vrouwen die weliswaar nog weinig participeren maar tamelijk dichtbij de arbeidsmarkt staan; ze willen participeren maar hebben nog een zetje nodig;
- vrouwen die wat verder van de arbeidsmarkt af staan en voor wie arbeidsdeelname een brug te ver is, en;
- alleenstaande moeders (NB: deze categorie overlapt deels met de voorgaande categorieën).²

Op grond van dit onderzoek onder 80 vrouwen zijn de onderzoeksvragen 2 en 3 te beantwoorden. Met de literatuurstudie en de uitkomsten uit de enquête formuleren we aanbevelingen (onderzoeksvraag 4) aan de gemeente en de betrokken (welzijns) instellingen. Het gaat daarbij om de aansluiting tussen de vraag en het aanbod van de betrokken (welzijns)instellingen, de vraag op welke wijze (methodisch en organisatorisch) de doelgroep allochtone vrouwen blijvend in het vizier van de instellingen kan komen en vice versa, en hoe tegemoet kan worden gekomen aan ambities en behoeften van deze groep.

² De discussienotitie Emancipatie van de gemeente definieert de eerste twee categorieën iets anders, namelijk als 'moderne' allochtone vrouwen die willen werken maar dit nog niet doen en 'traditionele' Turkse en Marokkaanse vrouwen die meer op het gezin zijn gericht en niet op de arbeidsmarkt. In feite gaat het om vrouwen van welke herkomst dan ook die meer of minder ver van de arbeidsmarkt af staan, en daarmee vermoedelijk een verschillend perspectief op participatie hebben. Het onderzoek moet uitwijzen wat de belangrijkste belemmeringen zijn voor deze vrouwen, evenals voor alleenstaande moeders.

1.3 Leeswijzer

Dit rapport is als volgt opgebouwd. In hoofdstuk 2 schetsen we een eerste profiel van de groep allochtone vrouwen in Rijswijk, met gegevens uit de gemeentelijke basisadministratie en landelijke bevindingen over de grootste groepen vrouwen. Hoofdstuk 3 geeft een toelichting op de opzet en uitvoering van het behoefteonderzoek onder 80 vrouwen. In hoofdstuk 4 geven we een schets van de onderzoeksgroep. Hoofdstuk 5 en 6 geven de resultaten van het onderzoek weer. In hoofdstuk 5 komt aan de orde in hoeverre en op welke wijze vrouwen participeren of willen participeren. Hoofdstuk 6 is gewijd aan de kansen en belemmeringen die er zijn om (meer) te participeren, zowel bij vrouwen zelf als in interactie met hun omgeving. Het rapport sluit af met conclusies en aanbevelingen.

2 *Een eerste beeld*

In dit hoofdstuk schetsen we een eerste beeld van de omvang en kenmerken van de groep allochtone vrouwen van niet-westerse herkomst in Rijswijk. In paragraaf 2.1 gaan we in op aantallen en kenmerken die uit de gegevens van de Gemeentelijke Basisadministratie naar voren zijn gekomen. Op grond van literatuur geven we vervolgens een beeld van de mate waarin een aantal groepen vrouwen volgens landelijke cijfers maatschappelijk actief zijn of niet (2.2), en van de belemmeringen die vrouwen mogelijk tegenkomen om te participeren (2.3). In paragraaf 2.4 vatten we de belangrijkste bevindingen samen.

2.1 *Allochtone vrouwen in Rijswijk*

De grootste groepen in Rijswijk

Om een beeld te schetsen van de groepen allochtone vrouwen in Rijswijk is allereerst via Statline, de online databank van het CBS, nagegaan wat de grootste groepen niet-westerse vrouwen zijn in Rijswijk van 20 jaar en ouder. Het gaat daarbij steeds om vrouwen van de eerste of tweede generatie: dus ofwel geboren in het herkomstland (eerste generatie) ofwel geboren in Nederland uit één of twee in het herkomstland geboren ouders (tweede generatie).

Op 1 januari 2008 blijkt Rijswijk ruim 2.000 vrouwen van niet-westerse herkomst te tellen. Samen vormen zij 10 procent van de Rijswijkse vrouwelijke bevolking van 20 jaar en ouder. De meesten (81%) behoren tot de eerste generatie. Vrouwen van de tweede generatie zijn bijna allemaal onder de 45 jaar oud. Zij maken een groot deel uit van de vrouwen tot 30 jaar, maar zelfs onder de twintigers is het aandeel eerste generatie vrouwen groot, bijna de helft (tabel 2.1).

Tabel 2.1 Niet-westerse allochtone vrouwen van 20 jaar en ouder naar leeftijd en generatie, Rijswijk, 1-1-2008

	1e generatie		2e generatie		Totaal	
	Abs.	%	Abs.	%	Abs.	%
20-30 jaar	296	54	251	46	547	100
30-45 jaar	726	86	114	14	840	100
45-60 jaar	496	98	12	2	508	100
60+	163	93	13	7	176	100
Totaal	1681	81	390	19	2071	100

Bron: GBA-gegevens via CBS Statline, bewerking Verwey-Jonker Instituut

Surinaamse vrouwen zijn verreweg de grootste groepering in Rijswijk (tabel 2.2). Zij vormen grofweg een derde van alle niet-westerse vrouwen in de gemeente. Bekend is dat het - evenals in Den Haag - vooral gaat om Hindotaanse vrouwen. Daarnaast zijn Antilliaanse en Marokkaanse vrouwen goed vertegenwoordigd. De omvang van deze groepen ligt rond de 200. Rijswijk telt veel minder Turkse vrouwen: ruim 130. Samen vormen de Surinaamse, Antilliaanse, Marokkaanse en Turkse vrouwen 58 procent van de niet-westerse vrouwen in de gemeente. De andere 42 procent behoort tot *overige* etnische groeperingen. De gegevens in tabel 2.2 maken duidelijk dat juist onder de overige groeperingen een zeer groot deel (89%) niet in Nederland is geboren en dus behoort tot de eerste generatie.

Tabel 2.2 Niet-westerse allochtone vrouwen 20 jaar en ouder naar etniciteit en generatie, Rijswijk, 1-1-2008

	1e generatie		2e generatie		Totaal	
	Abs.	%	Abs.	%	Abs.	%
Surinaams	506	75	167	25	673	100
Antilliaans	157	81	36	19	193	100
Marokkaans	157	74	56	26	213	100
Turks	97	73	35	27	132	100
Overig	764	89	96	11	860	100
Totaal niet-westers	1681	81	390	19	2071	100

Bron: GBA-gegevens via CBS Statline, bewerking Verwey-Jonker Instituut

Wie zijn de grootste groepen vrouwen van 'overige' herkomst in Rijswijk? Er zijn vier groeperingen die 50 of meer vrouwen tellen: Afghaanse, Chinese, Irakese en Iraanse vrouwen. Afzonderlijk maken deze groeperingen maar een klein deel van de totale niet-westerse vrouwelijke bevolking in Rijswijk uit; niet meer dan enkele procenten per groepering. Samen vormen zij 14 procent van de Rijswijkse vrouwen van niet-westerse herkomst (tabel 2.3). Ruim een kwart van de Rijswijkse niet-westerse vrouwen is van overige herkomst, afkomstig uit verschillende landen in Azië, Afrika en Zuid-Amerika.³

Tabel 2.3 Niet-westerse allochtone vrouwen 20 jaar en ouder naar etniciteit, Rijswijk, 1-1-2008

	Abs.	%
Surinaams	673	32
Antilliaans	193	9
Marokkaans	213	10
Turks	132	6
Afghaans	66	3
Chinees	63	3
Iraans	91	4
Irakees	85	4
Overig	555	27
Totaal niet-westers	2071	100

Bron: GBA-gegevens via CBS Statline, bewerking Verwey-Jonker Instituut

De grootste acht groeperingen

Met gegevens van oktober 2008, die beschikbaar zijn gesteld uit de gemeentelijke basisadministratie (GBA) van Rijswijk, hebben we het beeld verder ingevuld voor de bovengenoemde grootste acht etnische groeperingen. Daarbij is een leeftijdsgrens aangehouden van 18 jaar en ouder.⁴ De aantallen blijken redelijk overeen te

³ De grootste groepen zijn vrouwen afkomstig uit Hongkong (42), Colombia (32), Zuid-Afrika (30), India (29), de Filipijnen (27), Dominicaanse republiek (25), Egypte (25), Brazilië (24) en Ghana (20).

⁴ Voor de vaststelling van de etniciteit van de vrouwen is gebruik gemaakt van gegevens over hun geboorteland en dat van hun ouders. Vrouwen zijn tot een bepaalde etnische groepering gerekend als zij zelf in het betreffende land zijn geboren of één of beide ouders. Hiermee is aangesloten bij landelijk gehanteerde CBS-definities van etnische herkomst.

komen met die van 1 januari 2008. Ze liggen over het algemeen iets hoger, wat uiteraard ook samenhangt met het feit dat een wat ruimere leeftijdscategorie is aangehouden (tabel 2.4). Als referentie zijn in de tabel ook de vrouwen van autochtone herkomst opgenomen.

Tabel 2.4 Grootste groepen niet-westerse allochtone vrouwen en autochtone vrouwen, 18 jaar en ouder naar etniciteit, Rijswijk, oktober 2008

	Absolute aantallen
Autochtoon	15.000
Surinaams	690
Antilliaans	224
Marokkaans	263
Turks	151
Afghaans	78
Chinees	95
Iraans	92
Irakees	98
Totaal 8 groepen niet-westers	1.691

Bron: GBA Rijswijk, bewerking Verwey-Jonker Instituut

Verdeling over wijken

De gemeente Rijswijk wil onder meer weten waar vrouwen van niet-westerse herkomst woonachtig zijn. De gemeente heeft het beeld dat vrouwen vooral wonen in Steenvoorde Noord, Steenvoorde Zuid en de wijk Muziekbuurt.

Hoewel de vrouwen deels in enkele wijken zijn geconcentreerd, wonen de meeste groeperingen verspreid over een groot aantal wijken. Dit geldt bijvoorbeeld voor Surinaamse vrouwen. Zij wonen nog het meest geconcentreerd, en wel in Steenvoorde Noord en wijk 2, waaronder de volgende buurten vallen: Oud-Rijswijk, Bomenbuurt, Welgelegen, Rembrandt-kwartier en Havenkwartier. Samen woont in deze twee wijken 40 procent van de vrouwelijke Surinaamse bevolking (in totaal rond de 280 vrouwen). Marokkaanse vrouwen wonen voornamelijk in vier wijken: wijk 3 (Julianapark, Huis te Lande, Stationskwartier, Te Werve), Steenvoorde Noord,

Steenvoorde Zuid (waaronder Sion) en de wijk Muziekbuurt. Driekwart van de vrouwelijke Marokkaanse bevolking woont in deze vier wijken. Per wijk gaat het daarbij overigens om kleine aantallen: rond de 50 vrouwen. Het aantal Antilliaanse en Turkse vrouwen is per wijk niet hoger dan 40. Antilliaanse vrouwen wonen vrij verspreid. De grootste concentratie Turkse vrouwen is te vinden in Steenvoorde Zuid (Stervoorde, Eikelenburg, Hoekpolder en Sion). Daar wonen 40 vrouwen. In andere wijken is hun aantal hooguit 20.

Vrouwen van Afghaanse herkomst zijn geconcentreerd in drie wijken. Bij elkaar 70 procent woont in de wijken Steenvoorde Noord, Steenvoorde Zuid en Muziekbuurt. Chinese vrouwen wonen eveneens vooral in Steenvoorde Noord en Steenvoorde Zuid, en daarnaast in wijk 3, waar ook veel Marokkaanse vrouwen wonen. Tweederde van de Chinese vrouwen woont in een van deze drie wijken. Irakese vrouwen wonen behalve in Steenvoorde Zuid en Muziekbuurt ook veel in wijk 4 (Spoorzicht, Kleurenbuurt, Artiëstenbuurt) en Iraanse vrouwen tot slot zijn sterk verspreid over heel Rijswijk. Een kwart woont in Steenvoorde Zuid.

Al met al klopt de inschatting van de gemeente dat veel vrouwen van uiteenlopende niet-westerse herkomst zijn te vinden in de wijken Steenvoorde Noord, Steenvoorde Zuid en de wijk Muziekbuurt. Zoals tabel 2.5 laat zien, wonen hier bij elkaar 824 vrouwen uit de acht grootste groeperingen. Dat is ongeveer de helft van het totale aantal niet-westerse vrouwen in Rijswijk.

Tabel 2.5 Vrouwen uit de grootste 8 niet-westerse groepen, 18 jaar en ouder, in wijken Steenvoorde Noord, Steenvoorde Zuid en Muziekbuurt, oktober 2008

	Wijk 5 (Steenvoorde Noord)	Wijk 6 (Steenvoorde Zuid)	Wijk 7 (Muziek- buurt)	Totaal
Surinaams	153	79	72	304
Antilliaans	30	26	25	81
Marokkaans	47	54	51	152
Turks	18	40	24	82
Afghaans	20	19	16	55
Chinees	18	21	4	43
Iraans	13	26	14	53
Irakees	6	33	15	54
Totaal	305	298	221	824

Bron: GBA Rijswijk, bewerking Verwey-Jonker Instituut

Leeftijd en migratiegeneratie

In tabel 2.6 is de leeftijdsverdeling van de grote groepen allochtone vrouwen en autochtone vrouwen in Rijswijk naar herkomstgroepering weergegeven.

Tabel 2.6 Vrouwen uit de grootste 8 niet-westerse groepen, 18 jaar en ouder, naar leeftijdscategorie, oktober 2008 (%)

	18-25 jaar	25-40 jaar	40-65 jaar	65+	Totaal (N) 100%
Autochtoon	7	18	42	33	15.000
Surinaams	14	36	43	8	690
Antilliaans	15	44	34	8	224
Marokkaans	23	53	22	2	263
Turks	15	56	26	3	151
Afghaans	21	45	30	5	78
Chinees	5	44	46	4	95
Iraans	12	39	46	3	92
Irakees	13	45	39	3	98

Bron: GBA Rijswijk, bewerking Verwey-Jonker Instituut

Uit landelijk onderzoek is bekend dat allochtone vrouwen in vergelijking met autochtone vrouwen naar verhouding jong zijn. Zo heeft slechts een kleine minderheid de leeftijd van 65 jaar of ouder bereikt (bijv. Distelbrink, De Gruijter & Pels, 2007). Dat geldt in Rijswijk ook. Van de autochtone Rijswijkse vrouwen van 18 jaar en ouder is een derde 65 jaar of ouder. Nog eens 42 procent is tussen de 40 en 54 jaar oud. De allochtone vrouwen zijn jonger. Marokkaanse vrouwen en Turkse vrouwen zijn naar verhouding het jongst. Antilliaanse en Surinaamse vrouwen hebben het vaakst de leeftijd van 65 jaar of ouder bereikt, al is het aandeel vrouwen van deze leeftijd wel vele malen geringer dan onder autochtone vrouwen. In alle allochtone groepen zijn vrouwen het meest vertegenwoordigd in de middengroepen wat leeftijd betreft: de leeftijdsgroep tussen de 25 en 40 respectievelijk 40 en 65 jaar. Bij Turkse en Marokkaanse vrouwen ligt het accent daarbij het sterkst op de leeftijdsgroep van 25 tot 40 jaar. Zoals al eerder besproken (tabel 2.2) behoort het overgrote deel van de niet-westerse vrouwen in Rijswijk tot de eerste generatie: vrouwen die in het herkomstland zijn geboren.

Bij de Turkse en Marokkaanse groepering ligt dit aandeel bij vrouwen vanaf 18 jaar rond twee derde, bij Surinaamse vrouwen rond de 70 procent en bij Antilliaanse vrouwen rond de 80 procent. Ook bij Chinese vrouwen is het aandeel dat tot de eerste generatie hoort 80 procent. Van de vrouwen in de drie overige groeperingen is vrijwel iedereen in het herkomstland geboren en behoort daarmee tot de eerste generatie.

De tweede generatie is bijna nooit ouder dan 40 jaar. Dit geldt voor alle groeperingen. De vrouwen van 18 tot 25 jaar zijn bij de Turkse en Marokkaanse en Surinaamse groepering grotendeels van de tweede generatie: geboren in Nederland. Onder de 25-40-jarigen vormen ze een minderheid, van rond de 25 procent bij de Marokkaanse vrouwen tot ruim 40 procent bij de Surinaamse vrouwen. Bij de Antilliaanse vrouwen valt op dat van de jonge vrouwen tot 25 jaar een meerderheid van de *eerste generatie* is. Uit onderzoek is bekend dat juist bij deze etnische groep de laatste tijd nog veel jonge vrouwen (al dan niet met kinderen) naar Nederland komen (bijv. Distelbrink & Pels, te verschijnen). Bij Chinese vrouwen doet zich het opvallende verschijnsel voor dat de vrouwen tussen de 18 en 25 jaar (5 vrouwen in totaal) allemaal tot de eerste generatie behoren. Vermoedelijk zijn dit studenten die speciaal voor hun studie naar Nederland zijn gekomen. Onder de 25-40-jarige Chinese vrouwen is een derde (14 vrouwen) van de tweede generatie.

2.2 Landelijke gegevens over participatie

Om uitspraken te doen over de omvang van de doelgroepen die de gemeente Rijswijk wil bedienen met het emancipatie- en participatiebeleid, is meer kennis nodig over kenmerken van vrouwen. Bijvoorbeeld over de mate waarin zij participeren op de arbeidsmarkt en over hun opleidingsniveau. De gemeente onderscheidt immers vrouwen die een kleinere of grotere afstand tot de arbeidsmarkt hebben als doelgroepen. Uit landelijk onderzoek blijken opleiding, taalbeheersing en migratietype belangrijke onderscheidende criteria te zijn die bepalen of vrouwen al dan niet werken. Deze aspecten hangen deels samen. Ook huishoudenskenmerken, zoals het hebben van een partner en/of kinderen kunnen arbeids-

deelname beïnvloeden, overigens niet altijd eenduidig. Opleiding hangt duidelijker samen met arbeidsdeelname dan bijvoorbeeld huishoudenspositie (Keuzenkamp & Merens, 2006).

Om een globaal beeld te krijgen van de omvang van de groepen vrouwen die de gemeente vooral wil bereiken met haar beleid, presenteren we een aantal landelijke gegevens over participatie. Uit de literatuur zijn met name gegevens bekend over participatie van vrouwen van Turkse, Marokkaanse, Surinaamse en Antilliaanse herkomst. Ook onder Afghaanse, Irakese en Iraanse vrouwen zijn landelijke studies uitgevoerd die inzicht geven in de mate waarin zij participeren en de kenmerken die daarbij van invloed zijn. De participatie van Chinese vrouwen vormde onderwerp van één landelijke studie, verschenen in 1999 (Vogels, Geense & Martens, 1999). Daaruit kwam naar voren dat velen van hen werken in de horeca, al dan niet formeel. Vaak gaat het om werk als meewerkende partner in het eigen familiebedrijf. Daarmee is al aangegeven dat dit niet de groepering is die, als het gaat om arbeidsdeelname, het meest interessant is voor het Rijswijkse beleid dat vrouwen wil activeren. Door de hoge druk die het werken in de horeca met zich meebrengt is het bovendien weinig aannemelijk dat vrouwen tijd en animo hebben om zich als vrijwilliger in te spannen voor de buurt of deel te nemen aan activiteiten die het welzijnswerk organiseert. Overigens vormt de Chinese groepering wel een aandachtsgroep als het gaat om taalbeheersing. Het Nederlands van Chinese vrouwen is gemiddeld genomen niet goed. Dit levert onder andere problemen op voor de zelfredzaamheid van ouderen (Vogels et al., 1999; zie ook Geense, 1998).

Arbeidsdeelname, opleiding en taal

Landelijk doen zich grote verschillen voor in arbeidsdeelname tussen uiteenlopende groepen vrouwen van niet-westerse herkomst. Deze hangen sterk samen met verschillen in opleidingsniveau tussen deze groeperingen en daarmee ook weer samenhangende achtergrondkenmerken zoals taalbeheersing én opvattingen over rolverdeling tussen mannen en vrouwen. De laatste factor bespreken we in de volgende paragraaf. In deze paragraaf presenteren we landelijke cijfers over de arbeidsdeelname, het opleidingsniveau en taal-

beheersing van vrouwen uit zeven van de acht grote etnische groeperingen. Arbeidsparticipatie is daarbij gedefinieerd analoog aan de landelijke definitie van netto arbeidsdeelname. Vrouwen tussen de 15 en 65 jaar die 12 uur of meer werken, worden als 'werkend' beschouwd.

Arbeidsdeelname en gemiddeld opleidingsniveau zijn naar verhouding laag bij vrouwen van Turkse, Marokkaanse, Afghaanse en Irakese herkomst (tabel 2.8). Bij Afghaanse en Irakese vrouwen valt daarbij op dat zij sterk variëren in opleidingsniveau: ófwel vrouwen hebben nauwelijks basisonderwijs afgerond, ófwel ze hebben een mbo-opleiding of hoger. De tussencategorie is heel klein.⁵ Het opleidingsniveau van vrouwen van Turkse en Marokkaanse herkomst neemt de afgelopen jaren overigens wel toe, vooral doordat vrouwen die een deel van hun jeugd in Nederland doorbrachten of hier zijn geboren hogere opleidingsniveaus bereiken. Dit zijn vaak ook de jongere vrouwen. Onder vrouwen tussen de 25 en 35 jaar van Turkse en Marokkaanse herkomst die geen opleiding meer volgen, heeft bijvoorbeeld maar 30 procent maximaal basisonderwijs afgerond; bij vrouwen van 55 tot 65 jaar ligt dat aandeel in dezelfde groepen op 85 procent (bijv. CBS, 2008). Een groot deel van de vrouwen van de tweede generatie volgt - vanwege de gemiddeld lage leeftijd van deze generatie - overigens nog onderwijs.

Vrouwen van Antilliaanse en Surinaamse herkomst hebben veel vaker dan de hierboven besproken groepen allochtone vrouwen een baan van 12 uur of meer, bijna even vaak als autochtone vrouwen (tabel 2.8). Jarenlang overtroffen Surinaamse vrouwen autochtone seksegenoten zelfs in arbeidsdeelname (zie bijv. Keuzenkamp & Merens, 2006). In Rijswijk ligt hun arbeidsdeelname mogelijk iets lager, aangezien daar veel Hindostaanse vrouwen woonachtig zijn. Uit al wat oudere landelijke gegevens is bekend dat Hindostaanse vrouwen minder vaak buitenshuis werken dan bijvoorbeeld Creools-Surinaamse vrouwen (bijv. Van Niekerk, 2000).

Veel Turkse en Marokkaanse vrouwen, evenals vrouwen van Afghaanse en Irakese herkomst, hebben een geringe taalvaardigheid

⁵ Mogelijk heeft dat te maken met het ontbreken van verschillende niveaus in het voortgezet onderwijs in deze landen. Als vrouwen een voortgezette opleiding hebben na het basisonderwijs, dan hebben we deze gelijkgesteld aan havo of vwo.

in het Nederlands. Turkse vrouwen zijn minder taalvaardig in het Nederlands dan Marokkaanse. Onder de eerste groepering is de Nederlandse taalbeheersing in bijna 30 procent van de gevallen slecht, en nog eens in 32 procent van de gevallen matig. Bij Marokkaanse vrouwen gelden percentages van 14 en 31 procent. Afghaanse en Iraakse vrouwen nemen een tussenpositie in. De taalbeheersing van Iraanse vrouwen is naar verhouding goed; zoals we eerder zagen zijn velen van hen ook hoogopgeleid. Zij slagen ook het vaakst voor een inburgeringsexamen (Keuzenkamp & Merens, 2006).

Tabel 2.8 Vrouwen uit de grootste 8 niet-westerse groepen, 15-65 jaar, aandeel dat niet werkt (12 uur of meer) en aandeel (onder niet-schoolgaanden) met opleiding max. basisonderwijs of vmbo- en mbo+-niveau (mbo, havo, vwo, hbo, wo), 2003-2004 (%)

	Werkt niet 12+	Max. bao	Vmbo	Mbo+
Autochtoon	42	8	27	66
Surinaams	45	20	27	53
Antilliaans	49	20	26	54
Marokkaans	77	48	21	31
Turks	70	51	26	23
Afghaans	90	49	9	41
Chinees	-	-	-	-
Iraans	68	14	17	69
Irakees	85	44	10	46

Bron: Dagevos & Gijsberts, 2007 (Jaarrapport integratie), p. 253 en 259 (voor opleiding en arbeidsdeelname Turkse, Marokkaanse, Surinaamse, Antilliaanse en autochtone vrouwen) en Sociale atlas vrouwen uit etnische minderheden (Keuzenkamp & Merens, 2006), p. 45 en 70 (voor opleiding en arbeidsdeelname Afghaanse, Chinese, Iraanse en Iraakse vrouwen). Diverse databronnen: SPVA 2003/ EBB 2004/2005; SIM 2006.

Vrijwilligerswerk

Landelijke gegevens over vrijwilligerswerk zijn er vooral over de vier grote groepen. Het beeld dat eruit naar voren komt sluit aan bij het beeld over arbeidsdeelname. De deelname aan vrijwilligerswerk is het grootst onder Surinaamse en Antilliaanse vrouwen en het geringst onder Turkse en Marokkaanse vrouwen (Van Daal, 2001;

Klaver, Tromp & Oude Ophuis, 2005a). Het is goed denkbaar dat juist in deze groeperingen de vrijwillige inzet in informele kring groot is. Deze komt in onderzoeken naar vrijwilligerswerk lang niet altijd duidelijk naar voren. Vrouwen van Turkse en Marokkaanse herkomst zijn van huis uit meer vertrouwd met informele ondersteuning dan met georganiseerde en professionele vormen van dienstverlening. Dit is dan ook het type activiteiten waarin ze vooral actief zijn. Naast mantelzorg in engere zin moeten we daarbij denken aan dienstverlening in wijder verband, bijvoorbeeld in de buurt, bij de opvoeding van kinderen van vrouwen uit het eigen netwerk, (zie bijvoorbeeld Pels & De Haan, 2003) of in weinig geformaliseerde vrouwennetwerken (bijvoorbeeld Van der Zwaard, 2004b). Veikou (2002) signaleert op grond van onderzoek onder moslimvrouwen in vrouwencentra in Amsterdam een gerichtheid op 'partiële integratie'. De vrouwen richten zich in hun activiteiten die ze voor anderen uitvoeren niet op de Nederlandse samenleving in den brede maar op de eigen buurt, -netwerken en -centra en op activiteiten die te maken hebben met de zorg voor en opvoeding van hun kinderen (in Sijsses, 2003; zie ook Dekker & Keuzenkamp, 2006).

2.3 Kansen en belemmeringen

Kansen en belemmeringen voor participatie

Voor zowel de al langer in Nederland verblijvende migrantengroepen (Turks, Marokkaans, Surinaams, Antilliaans) als de nieuwe groepen (Irakees, Iraans, Afghaans) geldt dat de vraag of vrouwen werken sterk bepaald is door opleidingsniveau. Daarbij speelt mee dat vrouwen naarmate ze hoger zijn opgeleid meer georiënteerd zijn op buitenshuis werken, maar ook dat zij gemakkelijker een baan vinden, minder vaak arbeidsongeschikt of werkloos raken én modernere opvattingen hebben over de rol van de vrouw. Werken past daar meer bij, ook als er kinderen komen (Keuzenkamp & Merens, 2006).

Analoog aan opleidingsverschillen die tussen generaties bestaan, zijn er ook grote verschillen in arbeidsdeelname tussen leeftijdscategorieën en generatiegroepen. Met leeftijd is het verband niet

rechtlijnig. Onder 25-40-jarigen is de arbeidsdeelname het hoogst. Bij Surinaamse en autochtone vrouwen ligt deze rond de 75 procent, bij Antilliaanse vrouwen op ruim de helft en bij Turkse en Marokkaanse vrouwen op twee vijfde. De arbeidsdeelname blijft bij Surinaamse, Antilliaanse en autochtone vrouwen van 40 tot 65 jaar tamelijk hoog (rond de helft). Onder Turkse en Marokkaanse vrouwen van deze leeftijd heeft minder dan een vijfde een betaalde baan van 12 uur of meer (Keuzenkamp & Merens, 2006). Deze vrouwen hebben vaak een slechte Nederlandse taalbeheersing en velen van hen hebben nooit gewerkt in Nederland (bijv. Pels & De Gruijter, 2006). Onder 15-25-jarigen is de arbeidsdeelname nog gering omdat vrouwen die in deze leeftijdsgroepen vallen vaak nog schoolgaand zijn (Keuzenkamp & Merens, 2006).

Het verband tussen arbeidsdeelname en generatie verschilt tussen etnische groepen. Bij Turkse en Marokkaanse vrouwen doen zich grote verschillen voor tussen generatiegroepen. Onder vrouwen van de eerste generatie (buiten Nederland geboren), is de arbeidsdeelname het laagst, vooral bij diegenen die als volwassene naar Nederland kwamen. Deels zijn dit huwelijksmigranten. Onder de laatstgenoemden is de arbeidsdeelname niet meer dan 15 procent (Marokkaanse vrouwen) en 23 procent (Turkse vrouwen). Onder de tussengeneratie (vrouwen die als kind naar Nederland kwamen) en de tweede generatie (in Nederland geboren of hier heel jong gekomen) ligt de arbeidsdeelname hoger, zelfs al telt deze categorie nog veel schoolgaanden. Overigens neemt de huwelijksmigratie de laatste tijd sterk af. In 2001 sloot nog ruim de helft van de Turkse huwendes een huwelijk met een partner uit het herkomstland. In 2006 gold dit nog maar voor een kwart (CBS, 2008). Bij Surinaamse en Antilliaanse vrouwen is er geen duidelijk oplopende arbeidsdeelname bij vrouwen die een groter deel van hun jeugd in Nederland doorbrachten. De arbeidsdeelname is ook onder de vrouwen die als volwassene migreerden hoog. Bij Antilliaanse vrouwen valt op dat de recenter geëmigreerde onder hen, vrouwen die als volwassene naar Nederland kwamen na 1980, minder vaak werken dan vrouwen die eerder naar Nederland vertrokken. Recente migranten in deze groepering zijn vaker laagopgeleid, zo hebben diverse onderzoeken aangetoond (bijv. Distelbrink & Hooghiemstra,

2005). Over de nieuwe groepen zijn geen gedetailleerde landelijke cijfers voorhanden.

Niet alleen gedragingen en bereikte posities veranderen bij jongere generaties (vooral bij Turkse en Marokkaanse vrouwen), dit geldt ook voor opvattingen over arbeidsdeelname, bijvoorbeeld van werkende moeders. Vooral bij Marokkaanse vrouwen zijn de verschillen tussen generaties in dit opzicht groot. Jonge Marokkaanse meiden lijken in hun opvattingen over arbeidsdeelname sterk op vrouwen uit andere etnische groepen (bijv. Distelbrink & Hooghiemstra, 2005). De opvattingen over emancipatie van Afghaanse en Irakese vrouwen komen sterk overeen met die van Marokkaanse en Turkse vrouwen. Iraanse vrouwen zijn moderner (Keuzenkamp & Merens, 2006).

De *huishoudenspositie* van vrouwen is naar verhouding veel minder van invloed op arbeidsdeelname dan kenmerken als opleiding of migratiegeneratie. Wel valt op dat vooral vrouwen van Afghaanse, Irakese, Marokkaanse en Turkse herkomst van de eerste generatie vaak stoppen met werken als er kinderen komen. In alle groeperingen is de arbeidsdeelname van alleenstaande moeders voorts lager dan die van moeders met een partner (Keuzenkamp & Merens, 2006). Uit landelijk onderzoek is bekend dat een op de zes Turkse en Marokkaanse vrouwen met kinderen haar kinderen alleen opvoedt. Dit komt overeen met autochtone gezinnen. Onder Surinaamse en Antilliaanse vrouwen met kinderen ligt het aandeel eenoudergezinnen veel hoger: op achtereenvolgens 45 en 51 procent (Keuzenkamp & Merens, 2006). Bij Hindostaanse vrouwen is het vermoedelijk iets lager dan het genoemde 45 procent. Alleenstaand moederschap komt van oudsher het meest voor onder Creoolse Surinamers, al neemt het in Nederland ook onder Hindostaanse vrouwen toe (Distelbrink, 2000).

Tot slot een belemmerende factor die we niet ongenoemd willen laten: de gezondheid van vrouwen. Bekend is dat de gezondheid van niet-westerse vrouwen gemiddeld veel minder goed is dan die van autochtone seksegenoten (bijv. Distelbrink, Pels & De Gruijter, 2007). Deels is de slechte gezondheidstoestand van vrouwen direct gerelateerd aan een arbeidsverleden. Vooral Turkse vrouwen vallen op door een relatief hoog aandeel arbeidsongeschikten (Snel & Stavenuiter, 2002).

Behalve bij vrouwen zelf zijn er uiteraard ook belemmeringen die in interactie met de omgeving kunnen ontstaan. Zo is veelvuldig gedocumenteerd dat de kansen van allochtonen op het vinden van werk kunnen worden belemmerd doordat zij deels andere zoekkanalen hanteren dan werkgevers (bijv. Veenman, 2003; Klaver, Mevissen & Odé, 2005b). Ook zijn ze niet altijd even bekend met de codes die impliciet gelden in sollicitatiegesprekken, en kunnen ze nadeel ondervinden van gebruikte assessmentmethoden, zoals psychologische tests, die niet altijd zijn afgestemd op niet-westerse groepen. In diverse onderzoeken is aangetoond dat vooroordelen of discriminatie de kansen op het vinden van werk verminderen voor allochtone groepen (idem). Zo zijn sommige werkgevers weinig geneigd islamitische vrouwen die een hoofddoek dragen aan te nemen (Grubben, 2002), of leiden minder goede ervaringen met allochtone werknemers ertoe dat werkgevers minder geneigd zijn allochtone werkzoekenden een kans te geven (statistische discriminatie). Daarnaast is uit onderzoek bekend dat re-integratietrajecten vaak minder succesvol zijn voor allochtone vrouwen. Ze bereiken vrouwen minder, de uitval is groter en de kans op het vinden van een baan is kleiner dan voor mannen (Klaver et al., 2005b). De cultuur van bedrijven of organisaties waarvoor vrouwen werken kan tot slot minder goed aansluiten, hetgeen de kans dat vrouwen minder goed functioneren vergroot. Zeker als zij in een 'witte' organisatie werken waar zij een van de weinige of de enige allochtone medewerker zijn, is de kans dat ze uitvallen groot. Specifiek voor vluchtelingenvrouwen speelt mee dat zij, zolang hun aanvraag voor verblijf nog in behandeling is, niet mogen werken. Zeker in het verleden, toen de asielprocedures nog veel langer duurden, bleven vrouwen vaak jarenlang zonder werk, terwijl ze in het herkomstland vaak opleidingen hadden gevolgd en/of hadden gewerkt. Daarnaast worden hun diploma's vaak minder gewaardeerd in de Nederlandse context (bijv. De Gruijter, 2005).

Profielen

In de publicatie *Emancipatie in estafette* uit 2004 (Gijsberts & Merens, 2004) zijn vrouwen uit de vier grote groepen (Surinamers, Antillianen, Turken, Marokkanen) ingedeeld in categorieën aan de hand van hun arbeidsdeelname, opleiding, generatie, opvattingen

en contacten. Daarbij is bezien hoe deze kenmerken onderling samenhangen. Binnen de Turkse en Marokkaanse groepering is de groep die weinig opleiding heeft én niet werkt (zogenoemde 'kansarme' vrouwen) in de meerderheid. Rond de 60 procent van de vrouwen uit deze groepen valt in deze categorie. De iets kansrijkere categorie met afstand tot de arbeidsmarkt, vrouwen die wel een mbo-opleiding hebben maar ook niet werken, is veel kleiner: 11 procent van de Turkse en Marokkaanse vrouwen valt hierin. Van de Antilliaanse en Surinaamse vrouwen is een kwart tot een derde niet-werkend (12 uur of meer) en laagopgeleid. Veel vrouwen uit deze herkomstgroepen hebben ofwel een hogere opleiding, of zij werken. De helft (bij Surinaamse vrouwen zelfs bijna 60%) is economisch zelfstandig, terwijl dat maar voor een vijfde van de Turkse en Marokkaanse vrouwen geldt.

Omgekeerd is voor de vier grote groepen samen nagegaan wie nu de vrouwen zijn die niet werken én laagopgeleid zijn. Dit zijn vaak Turkse en Marokkaanse vrouwen die in hun jeugd of als volwassene (onder meer als huwelijksmigrant maar ook als gezinshereniger) naar Nederland kwamen. Zij hebben naar verhouding vaker traditionele opvattingen over sekserollen en onderhouden weinig contacten buiten hun eigen etnische groepering. Vrouwen in de veel kleinere groep niet-werkenden met tenminste een mbo-opleiding vormen ongeveer 10 procent in alle vier de grote groepen. Dit zijn veelal vrouwen die de zorg voor kinderen hebben en daardoor niet werken. Het gaat bij Surinaamse en Antilliaanse vrouwen vaak om alleenstaande moeders.

Overigens moeten we benadrukken dat niet-werken bij de groep 'kansarme vrouwen' (behalve geen werk ook laagopgeleid en vaak eerste generatie) niet zonder meer samengaat met traditionele rolopvattingen. Het gaat om nuanceverschillen. Vooral niet-werkende Turkse en Marokkaanse vrouwen met weinig opleiding hebben *naar verhouding* vaker traditionele opvattingen; ruim een kwart heeft traditionele opvattingen. Onder Surinaamse en Antilliaanse vrouwen die weinig opleiding hebben en geen werk, zijn er vele die ongewild werkloos zijn. Het aandeel vrouwen met traditionele rolopvattingen ligt in deze subgroepen veel lager (Keuzenkamp & Merens, 2007).

Kansen en belemmeringen voor vrijwillige inzet

Behalve het vergroten van de arbeidsdeelname zijn het stimuleren van vrijwilligerswerk en het laten deelnemen van vrouwen aan activiteiten bij welzijnsinstellingen doelen die de gemeente nastreeft voor vrouwen die nog weinig participeren. De mogelijkheden hiertoe hangen deels af van kansen en belemmeringen die bij het individu liggen, zoals aanwezige kennis, competenties en zelfvertrouwen. Zo blijkt deelname aan vrijwilligerswerk samen te hangen met taalbeheersing (Van Daal, 2001; Klaver et al., 2005a). De beschikbare gegevens laten overigens geen harde uitspraak toe over de richting van het verband. De stap om zich vrijwillig in te zetten is wellicht gemakkelijker als je taalvaardiger bent, maar participatie kan er ook toe leiden dat de taalvaardigheid (verder) toeneemt. Naast taalbeheersing blijkt opleidingsniveau een cruciale factor: hoe hoger het niveau, hoe hoger de participatie (idem). Ook (de wisselwerking met) de omgeving is echter van groot belang: de partner, het gezin, de informele kring daaromheen, de etnische 'gemeenschap', de institutionele gelegenheidsstructuur (bijvoorbeeld kinderopvang, of de 'cultuur' van wijkvoorzieningen) en ten slotte de bredere maatschappij: de vrouwen moeten zich verhouden tot de negatieve beeldvorming over hun religie of cultuur of tot dominante opvattingen over emancipatie (Pels & De Gruijter, 2006). Zeker bij vrouwen die verder van de arbeidsmarkt afstaan kunnen dit soort factoren spelen. In het onderstaande gaan we erop in.

Aan de literatuur over vrijwilligerswerk door allochtone groepen zijn belangrijke inzichten te ontleen over kansen en belemmeringen die een rol spelen bij het betrekken van vrouwen bij maatschappelijke activiteiten in hun omgeving. Zo is bekend wat de meest zwaarwegende *motieven* zijn om zich vrijwillig ergens voor in te zetten. Net als voor autochtone Nederlanders vormen de behoefte aan sociale contacten en de wens uiting te geven aan sociale betrokkenheid de meest genoemde drijfveren. Daarnaast gelden religieuze inspiratie en betrokkenheid bij de eigen gemeenschap voor de allochtone groeperingen als motief. Opmerkelijk is daarnaast dat voor deze groeperingen de mogelijkheid van zelfontplooiing en het opdoen van (taal)kennis en vaardigheden belangrijke motieven zijn, ook om de kansen op betaald werk te vergroten (Van Daal, 1994, 2001; Klaver et al., 2005a).

Waar een wil is, is echter nog niet altijd een weg. De literatuur bevat tal van aanwijzingen over de barrières die vrouwen kunnen ervaren. Om te beginnen kan het aan belangrijke *voorwaarden* ontbreken. Allochtone gezinnen zitten bijvoorbeeld vaker tegen of onder de armoedegrens en vrouwen hebben - in samenhang daarmee - meer dan gemiddeld te lijden van gezondheidsproblemen. Beide factoren verkleinen hun mogelijkheden om zich voor derden in te zetten. Hoe hoger het inkomen, hoe hoger de mate van vrijwillige inzet, terwijl ziekte en handicaps een drukkend effect hebben (CBS, POLS 2003). De situatie van veel allochtone vrouwen steekt in deze opzichten ongunstig af tegen het gemiddelde (zie bijvoorbeeld Hessing-Wagner, 2006; Merens & Van der Vliet, 2006). Het lage inkomensniveau kan er overigens toe bijdragen dat de voorkeur uitgaat naar betaald werk.

Voorts kan een gebrek aan *cultureel kapitaal*, aan kennis en competenties, een rol spelen. In het voorgaande wezen we al op taalbeheersing en opleiding. Maar ook andere aspecten, zoals onzekerheid over het eigen kunnen, kunnen potentiële gegadigden onder allochtone groepen ervan weerhouden zich aan te melden voor vrijwilligersactiviteiten (Lindo et al., 1997; Mercken, 2002). Een recent onderzoek van Pels & De Gruijter (2006) naar de emancipatie van jonge Turkse en Marokkaanse moeders van de tweede generatie wijst in dezelfde richting. Veel van deze vrouwen ontberen bepaalde eigenschappen die noodzakelijk zijn om autonoom te kunnen handelen of om zich te kunnen bewegen in een breder maatschappelijk verband. De vrouwen hebben al vroeg geleerd zich te conformeren, rekening te houden met anderen en conflicten te vermijden (zie ook Bouw et al., 2003).

De *informele kring* (partner, vrienden, etnische gemeenschap) kan vrouwen remmen of ontmoedigen bij het ontplooiën van maatschappelijke activiteiten, waaronder vrijwilligerswerk. Het is aanmerkelijk dat vrouwen van Caribische herkomst op dit punt veel minder drempels ervaren (Pels & De Gruijter, 2006). Onafhankelijkheid, in materiële en immateriële zin, geldt bij hen al generaties lang als een gekoesterde waarde (Distelbrink, 2000).

Ook de *kans om in maatschappelijke activiteiten te rollen* of daartoe uitgenodigd te worden is geringer. De meeste vrijwilligers worden voor deelname aan activiteiten *gevraagd*, ook vanuit de

vrienden- en kennissenkring. Nederlanders van allochtone herkomst overkomt dit minder snel (Van Daal, 1994, 2001). Dit geldt zeker voor vrouwen van de eerste generatie, omdat hun netwerk vooral uit familieleden en landgenoten bestaat. Ook de jongere generaties trekken doorgaans in gescheiden kringen op, hetgeen overigens ook voor hun autochtone seksegenoten geldt (Distelbrink & Pels, 2002; zie ook Van der Zwaard, 2004a). Bovendien is er een gemiddeld lage participatie in algemene instellingen, waarmee de kans om in het meer georganiseerde vrijwilligerswerk te rollen of een uitnodiging daarvoor te krijgen eveneens geringer is.

De geringe participatie in georganiseerd verband hangt verder samen met de bestaande *mismatch tussen habitus en 'bedrijfscultuur'*. Enerzijds kunnen vrouwen gehinderd worden door ongemak met de omgangsstijl, de vergadercultuur en de strakke roosters die algemene instellingen hanteren. Opvattingen over man-vrouw-verhoudingen kunnen eveneens meewegen. Voor islamitische vrouwen - die zich het minst inzetten in georganiseerd vrijwilligerswerk - kan het contact of de samenwerking met mannen in het publieke domein een beletsel vormen om te participeren (Lindo et al., 1997; zie ook Pels & De Gruijter, 2006). Aan de aanbodkant en in de interactie met de vraagkant kan ook het nodige misgaan. Organisaties kunnen moeite hebben met verandering en daardoor rekruteringsgedrag vertonen waarmee ze allochtonen uitsluiten. Zij kunnen zich ook verzetten tegen aanpassingen in de bedrijfscultuur en omgangsstijl. Vaak zijn zij niet vaardig in het werven en binden van allochtonen, waarmee de cirkel rond is (Van Daal, 2001; Jansen, 1996; Lindo et al., *ibid.*).

Tegen vrijwilligerswerk kan ook weerstand bestaan als het feitelijk niet zo 'vrijwillig' is, als er druk wordt uitgeoefend om te participeren, bijvoorbeeld door uitkeringsinstanties (Van Daal, 2002). Voorts kan onbetaald werken in bepaalde kringen niet rekenen op veel waardering en degene die zich vrijwillig inzet statusverlies opleveren (Klaver et al., 2005a; Popovic & Daru, 2006).

Een laatste factor van niet te onderschatten belang vormt de *verhouding minderheden - meerderheid* en het daarmee samenhangende proces van etnische of religieuze opening of afgrenzing. Ervaringen van negatieve beeldvorming, stigmatisering en uitsluiting

kunnen in de hand werken dat individuen of groepen zich gaan afschermen en zich terugtrekken achter etnische of religieuze scheidslijnen. Assimilatie-druk kan eenzelfde effect sorteren (bijv. Berry & Sam, 1998; Harchaoui & Huinder, 2003). De laatste jaren is de tolerantie tegenover nieuwe Nederlanders afgenomen en nam de islamofobie toe (Pew Research, 2005; Scheepers et al., 2002). Naast Turken hebben vooral Marokkanen van deze verschijnselen te lijden (Harchaoui & Huinder, 2003). In een dergelijke context is vrijwillige inzet voor het algemeen belang, buiten dat van de eigen kring, minder snel te verwachten. Zelfs de animo voor inzet in zelforganisaties kan in deze context afnemen (Butter, 2005). Deze organisaties staan meer onder druk om hun integratiebereidheid te bewijzen. Daarmee staat ook het onverplichte en vrijwillige karakter ervan op het spel.

2.4 *Samenvattend*

Rijswijk telt ruim 2.000 niet-westerse allochtone vrouwen. Samen maken ze een tiende uit van de Rijswijkse vrouwelijke bevolking. Ongeveer een op de drie is van Surinaamse (merendeels Hindostaanse) herkomst. Daarnaast zijn de Marokkaanse en Antilliaanse groepering goed vertegenwoordigd (elk rond de 200). Turkse vrouwen zijn in grootte de vierde groepering. Van de overige groeperingen zijn er vier die meer dan 50 vrouwen tellen: Afghanen, Irakezen, Iraniërs en Chinezen. Ongeveer de helft van de acht grote groepen woont in de wijken Muziekbuurt, Steenvoorde Noord of Steenvoorde Zuid. Zoals ook landelijk geldt zijn de niet-westerse vrouwen gemiddeld jonger dan autochtone seksegenoten. Dit geldt vooral voor Turkse en Marokkaanse vrouwen. Een meerderheid van de niet-westerse vrouwen in Rijswijk is buiten Nederland geboren en tijdens haar jeugd of als volwassene gemigreerd. De tweede generatie is nog jong, zoals ook landelijk het beeld is. Onder de 25-40-jarigen vormen ze nog een minderheid.

Om een beeld te krijgen van welke vrouwen vermoedelijk weinig participeren, en dus in aanmerking komen voor bevraging in het onderzoek, zijn in dit hoofdstuk landelijke gegevens gepresenteerd over arbeidsdeelname en deelname aan vrijwilligerswerk door allochtone vrouwen. Arbeidsdeelname is landelijk vooral laag onder

Marokkaanse, Turkse, Afghaanse en Irakese vrouwen en hangt sterk samen met hun gemiddeld lage opleidingsniveau. Het opleidingsniveau is het laagst onder vrouwen van de eerste generatie. Een groot deel van deze vrouwen heeft weinig of geen opleiding. Bij de jongere generatie nemen zowel opleidingsniveau als arbeidsdeelname toe. Surinaamse en Antilliaanse vrouwen hebben gemiddeld meer opleiding genoten; hun arbeidsdeelname is navenant hoger, ook onder de eerste generatie. Iraanse vrouwen zijn weliswaar naar verhouding hoogopgeleid, maar werken minder dan Surinaamse en Antilliaanse vrouwen buitenshuis. Evenals andere vluchtelingen-vrouwen hebben zij te kampen met belemmeringen voor arbeidsdeelname, onder meer vanwege het niet erkennen van diploma's en hun vaak lange asielprocedure. Uit de literatuur blijken behalve opleiding en migratiegeneratie ook taalbeheersing, opvattingen over buitenshuis werken, huishoudenssamenstelling en gezondheid samen te hangen met arbeidsdeelname. Deze factoren zijn overigens deels weer gerelateerd aan opleiding en migratiegeneratie. Daarnaast spelen factoren aan de aanbodzijde een rol. De mismatch tussen zoekkanalen van werkgevers en zoekkanalen van allochtone werkzoekenden, discriminatie of vooroordelen aan werkgeverszijde en minder geslaagde re-integratietrajecten bij allochtone vrouwen dragen bij aan minder kansen op een baan. Een analyse van belemmeringen voor vrijwillige inzet laat zien dat opnieuw weinig opleiding, een geringe taalbeheersing en de gemiddeld minder goede gezondheid van allochtone vrouwen deelname kunnen belemmeren, evenals een minder groot vertrouwen in eigen kunnen bij een deel van de vrouwen. Maar ook het lage gezinsinkomen in veel gezinnen kan van invloed zijn op de geneigdheid zich vrijwillig in te zetten. Daarnaast speelt de kansenstructuur een rol: allochtone vrouwen hebben minder kans gevraagd te worden als vrijwilliger. Voorts kunnen allochtone vrouwen zich soms minder thuis voelen als vrijwilliger in reguliere instellingen. Bij een deel van de Islamitische vrouwen kan daarbij meespelen dat zij zich niet vrij voelen activiteiten te ontplooiën in instellingen waar ook mannen komen. De negatieve beeldvorming die heerst in de maatschappij over bepaalde groepen, bijvoorbeeld over islamitische Nederlanders, kan vrouwen verder verwijderen van participatie in dergelijke instellingen. Overigens zijn veel allochtone vrouwen actief voor anderen in informele verbanden; hun inzet wordt niet 'meegeteld' in cijfers over vrijwillige inzet.

3 Opzet en uitvoering van het behoefte onderzoek

In dit hoofdstuk beschrijven we het behoefteonderzoek dat we uitvoerden onder 80 vrouwen van diverse herkomst. Paragraaf 3.1 beschrijft hoe de afbakening van de doelgroep tot stand is gekomen. In paragraaf 3.2 gaan we in op de inhoud van het onderzoek: welke onderwerpen stonden centraal? Paragraaf 3.3 beschrijft de werkwijze, waaronder de werving en de verwerking van de resultaten. Tot slot komt in paragraaf 3.4 het verloop van de interviews aan bod.

3.1 Afbakening van de doelgroep

De gemeente Rijswijk wil zowel vrouwen bereiken voor wie deelname aan activiteiten of vrijwilligerswerk het hoogst haalbare participatiedoel is, als vrouwen voor wie arbeidsdeelname met wat extra hulp binnen handbereik komt of die graag willen werken. De verschillende vormen van participatie hangen zoals geschetst samen met onder meer opleidingsniveau en daarmee samenhangende kenmerken als generatie en taalbeheersing. Voor het onderzoek hebben we ervoor gekozen vrouwen te benaderen die niet (12 uur of meer) werken en geen voltijds opleiding volgen. Dit zijn de vrouwen aan wie het welzijnswerk en vluchtelingenwerk vermoedelijk de meeste mogelijkheden kunnen bieden voor meer ondersteuning. Het zijn tevens de vrouwen die het meest zijn gebaat bij doorverwijzing naar cursussen, verdere scholing en trajecten via sociale zaken. In totaal zijn 80 vrouwen die aan deze criteria voldeden uit de grootste etnische groepen in Rijswijk geïnterviewd. We hebben gestreefd naar een voldoende vertegenwoordiging in de onderzoeksgroep van vrouwen die a) dichterbij de arbeidsmarkt

staan, b) wat verder van de arbeidsmarkt afstaan en/of c) alleenstaande moeders zijn. In paragraaf 3.3 lichten we toe hoe gezorgd is voor deze vertegenwoordiging van subgroepen en hoe we vrouwen hebben geworven. Respondenten zijn vooral geworven onder de Marokkaanse, Turkse, Surinaamse, Antilliaanse, Afghaanse, Irakese en Iraanse groepering. Over deze vrouwen zijn landelijk de meeste gegevens bekend over arbeidsdeelname en opleidingsniveau (zie het vorige hoofdstuk), en dit maakt gerichte werving het meest gemakkelijk.

3.2 *De vragenlijst*

De vrouwen zijn mondeling bevraagd over hun behoeften, wensen, opvattingen en ambities wat betreft vrijwilligerswerk, het organiseren van activiteiten in de buurt, opleiding, taalcursussen en arbeidsdeelname. De vragenlijst bevatte een algemeen deel met achtergrondvragen. Deze waren bedoeld om de etnische herkomst van vrouwen, migratieachtergrond, hun opleidingsniveau, leeftijd, huishoudenssituatie, arbeidspositie en woongeschiedenis in Rijswijk te achterhalen. Het tweede blok vragen betrof deelname aan het sociale verkeer in de buurt en activiteiten in Rijswijk. Vervolgens zijn vragen voorgelegd over kansen en belemmeringen bij participatie. Dit onderwerp is hoofdzakelijk in de vorm van stellingen aan de orde gesteld waarop vrouwen konden reageren. Het ging ten eerste om stellingen die meten of vrouwen de kennis, het vertrouwen en de capaciteiten hebben om te werken of aan activiteiten deel te nemen. Ten tweede werden stellingen voorgelegd over mogelijke belemmeringen, zowel bij instellingen (spreekt de sfeer vrouwen aan) als bij vrouwen zelf (bijvoorbeeld belemmeringen vanuit hun partner of door zorgverplichtingen). Tot slot hebben we enkele vragen gesteld over ambities die vrouwen voor de toekomst hebben. De vragenlijst bestond voor het overgrote deel uit gesloten vragen. Daarnaast hebben we een aantal open vragen gesteld. Bij de ontwikkeling van de vragenlijst is gebruik gemaakt van een eerder ontwikkelde vragenlijst voor een onderzoek onder allochtone vrouwen van de eerste generatie in Rotterdam (De Gruijter et al., 2007). De conceptvragenlijst is voorgelegd aan een begeleidings-

groep met vertegenwoordigers van de gemeente (emancipatie/diversiteit en sociale zaken), Vluchtelingenwerk en Stichting Welzijn Rijswijk.

3.3 *Werkwijze en verwerking*

De interviews vonden plaats in de periode december 2008 - februari 2009. Voor de afname is een multi-etnisch team van studenten woonachtig in de regio Den Haag-Rotterdam ingeschakeld via een uitzendbureau in de regio. De studenten zijn eind november getraind door de auteurs van dit rapport. De studenten hebben elk 10 interviews afgenomen, één studente deed 20 interviews. Twee studenten waren van Surinaamse afkomst, één van Chinese, één van Marokkaanse en één van Iraanse afkomst. De overige twee waren van Nederlandse herkomst. Eén van hen studeert Turkse taal en cultuur en heeft de interviews onder Turkse vrouwen afgenomen.

De werving

We hebben de volgende werkwijze gevolgd om vrouwen te vinden die nog weinig gebruik maken van het aanbod van activiteiten aangeboden door de welzijnsstichtingen én die nog weinig maatschappelijk actief zijn (< 12 uur werken en geen voltijds opleiding volgen). Uit de gemeentelijke basisadministratie (GBA) van de gemeente Rijswijk zijn allereerst vrouwen van een aantal herkomstgroepen geselecteerd. De GBA bevat weliswaar gegevens over herkomst, migratiegeschiedenis en huishoudenspositie van vrouwen, maar geeft geen zicht op hun arbeidsdeelname of opleiding. We hebben de volgende selectiecriteria gekozen om vrouwen te vinden die niet werken en daarbij zowel een subgroep vertegenwoordigen die wat verder van de arbeidsmarkt afstaat (hierna aangeduid als groep 1) als de subgroep die dichterbij de arbeidsmarkt staat (hierna aangeduid als groep 2), én daarnaast om alleenstaande moeders te vinden (hierna aangeduid als groep 3). Uit het literatuuroverzicht weten we dat opleidingsniveau en generatie de belangrijkste criteria zijn die bepalen of vrouwen werken.

Daarnaast speelt etniciteit een rol. Zo weten we dat Surinaamse en Antilliaanse vrouwen vaker werken dan Turkse en Marokkaanse

vrouwen, en dat Iraanse vrouwen hoger opgeleid zijn dan andere groepen. In totaal zijn 360 vrouwen 'getrokken' uit de gemeentelijke basisadministratie, woonachtig in Steenvoorde Noord, Steenvoorde Zuid en Muziekbuurt.

Om *groep 1* (ver van de arbeidsmarkt) voldoende te vertegenwoordigen, zijn 120 vrouwen geselecteerd van Turkse, Marokkaanse, Irakese en Afghaanse herkomst, van 25 jaar tot 65 jaar, behorend tot de *eerste* generatie. De verwachting is dat veel van deze vrouwen niet werken en gemiddeld weinig opleiding hebben. Vrouwen ouder dan 65 zijn er nog weinig; degenen die er zijn, zijn vooral van Surinaamse en Antilliaanse herkomst. Een deel van de benaderde vrouwen zal hoger opgeleid zijn en bij de analyses worden opgenomen bij groep 2.

Om *groep 2* (niet werkend, maar iets hoger opgeleid) te vinden, zijn 120 Turkse en Marokkaanse vrouwen van de tweede generatie, Surinaamse en Antilliaanse vrouwen van alle generaties en Iraanse vrouwen uit het bevolkingsbestand getrokken. Van Iraanse vrouwen is bekend dat zij naar verhouding hoog zijn opgeleid. Ze werken vaker dan vrouwen van Turkse en Marokkaanse herkomst, maar minder vaak dan Surinaamse en Antilliaanse vrouwen. We houden bij de selectie voor deze groep een leeftijdsboven grens van 45 jaar aan. Zo bezien we de categorie die de meeste kans maakt op een baan. Om de trefkans te vergroten is als leeftijdsondergrens 25 jaar aangehouden. Vrouwen die jonger zijn volgen vaak nog een opleiding. Veel van de vrouwen in deze subgroep zijn naar verwachting (12 uur of meer) werkend. Aanvullende wervingsmethoden zijn daarom voor deze groepering eveneens benut.

Groep 3 (alleenstaande moeders) is als eerste geselecteerd omdat deze deels overlapt met de andere twee groepen. Om deze groep voldoende te vertegenwoordigen zijn 120 Surinaamse, Antilliaanse, Turkse en Marokkaanse alleenstaande vrouwen met kinderen geselecteerd. De meerderheid van deze vrouwen in Rijswijk is Surinaams, en in mindere mate Antilliaans. Het aantal alleenstaande moeders in de overige groeperingen is in absolute zin klein. Van Antilliaanse vrouwen is bekend dat juist de recenter geëmigreerde (in de afgelopen 15 à 20 jaar) een categorie vormen met extra afstand tot de arbeidsmarkt. Bij de selectie beperkten we ons voor deze groepering dan ook tot de vrouwen die maximaal

10 jaar in Nederland zijn. Bij de overige groeperingen speelt verblijfsduur minder en is deze variabele niet als selectie criterium gebruikt. Als ondergrens hanteren we 18 jaar in plaats van 25 jaar. Alleenstaande jonge moeders zijn vaak niet schoolgaand.

Alle vrouwen die zijn geselecteerd via de trekking uit de GBA ontvingen thuis een brief van de gemeente waarin stond dat zij konden worden benaderd voor een onderzoek naar maatschappelijke participatie. In de brief werd hen verzocht hun medewerking aan het onderzoek te verlenen en werd benadrukt dat de gemeente graag meer te weten wil komen over hun behoeften. De mailing resulteerde in enkele reacties van vrouwen die aangaven zichzelf niet als allochtone vrouw te beschouwen of een drukke baan te hebben en dus niet tot de onderzoeksgroep te behoren. Deze vrouwen zijn niet benaderd. De overige vrouwen zijn op grond van etnische achtergrond verdeeld over de interviewsters, op zo'n manier dat er de meeste kans was dat vrouwen waar nodig in hun eigen taal aangesproken konden worden. De interviewsters beschikten niet over telefoonnummers van vrouwen. Ze zijn bij de adressen langsgegaan en hebben aangebeld. Als instructie kregen ze mee dat zij vrouwen, indien deze geïnteresseerd waren om mee te doen, dienden te vragen of deze buitenshuis werkten en zo ja, hoeveel uur. Als vrouwen 12 uur of meer werkten of een voltijds opleiding volgden, konden zij in principe niet meedoen aan het onderzoek. Als vrouwen niet thuis waren, werd dat genoteerd en dienden de interviewsters nog twee keer langs te gaan op andere tijdstippen. Vrouwen die drie keer niet thuis waren, vielen af voor het onderzoek. Met vrouwen die onvoldoende Nederlands spraken om een interview te kunnen afnemen en die de interviewster niet in de eigen taal kon interviewen, is in een aantal gevallen een afspraak gemaakt om op een later tijdstip terug te komen als er bijvoorbeeld een gezinslid aanwezig was om te tolken.

Voor het vinden van vrouwen is aanvullend gebruik gemaakt van eigen contacten van interviewers, de 'sneeuwbal methode' (het vinden van vrouwen via personen die al geïnterviewd zijn), het aanspreken van vrouwen op straat en van enkele contacten met voorzieningen zoals zelforganisaties in Rijswijk en Den Haag. Via deze wegen konden we ook vrouwen uit overige (niet-westerse) herkomstgroepen werven.

Verloop werving en respons

De interviewsters kregen elk een lijst met ongeveer 50 namen. Hieruit moesten zij elk 10 vrouwen interviewen. Na de eerste drie weken is er een tussenbijeenkomst georganiseerd met de interviewers om de voortgang van de interviews te bespreken. Tijdens de bijeenkomst konden interviewers aangeven hoe de werving is geweest, welke problemen zij tegenkwamen en of zij nog genoeg namen op de lijst hadden die zij konden benaderen. Interviewers konden op deze manier ervaringen met elkaar uitwisselen. Ook moesten zij reeds drie interviews hebben gehouden. Over het algemeen ging de werving aan de deur goed. Alleen de Antilliaanse vrouwen en in iets mindere mate de Surinaamse vrouwen waren moeilijk te bereiken via deze weg. De meeste Antilliaanse vrouwen waren overdag niet thuis en als ze 's avonds thuis werden getroffen, bleek dat ze veelal een baan hadden van meer dan 12 uur per week. Daarmee vielen ze af voor de enquête. In totaal is bij 55 Antilliaanse vrouwen aangebeld. Dat heeft slechts drie interviews opgeleverd. Er zijn diverse inspanningen gepleegd om toch enkele Antilliaanse vrouwen te bereiken. Er is geprobeerd om Antilliaanse moeders te werven op schoolpleinen van de basisscholen in wijk 5 (Steenvoorde Noord) en wijk 7 (Muziekbuurt), via de peuterspeelzaal en via specifieke Antilliaanse organisaties in Rijswijk en omgeving. Deze extra inspanning heeft uiteindelijk één extra interview met een Antilliaanse vrouw opgeleverd. Tijdens de werving vertelden Antilliaanse vrouwen veelal zelf dat de meeste Antilliaanse vrouwen in Rijswijk een baan hebben. Het lijkt er dan ook op dat de groep Antilliaanse vrouwen in Rijswijk in dit opzicht succesvoller is dan het landelijke gemiddelde van deze groep.

De Surinaamse vrouwen waren eveneens moeilijk te werven via de steekproef uit de gemeentelijke basisadministratie. Er is bij 58 adressen aangebeld. Uiteindelijk zijn hiervan 8 vrouwen geïnterviewd. De meeste Surinaamse vrouwen die de interviewsters te woord stonden aan de deur en die afvielen werkten ongeveer 20 uur per week. De overige Surinaamse vrouwen zijn geworven via persoonlijke contacten van de interviewers, via werving op straat, via een zelforganisatie of via andere respondenten. De Iraanse en Afghaanse vrouwen zijn alle gevonden via de lijst namen die is gegenereerd uit de gemeentelijke basisadministratie. Er is in totaal

bij 28 adressen aangebeld. Uit deze adressen zijn 10 vrouwen (zes Iraanse en vier Afghaanse) geïnterviewd. Voor deze twee groepen waren geen extra inspanningen nodig bij de werving. Dat geldt ook voor de Turkse vrouwen; negen vrouwen zijn uit de gemeentelijke basisadministratie gevonden en één is via een andere respondent geworven. In totaal is bij 35 adressen aangebeld. De werving van Marokkaanse vrouwen is tot slot ook vrij vlot gegaan. Er is bij ongeveer 50 adressen aangebeld en in totaal zijn 18 vrouwen van de lijst geïnterviewd. Vijf vrouwen zijn via de sneeuwbal methode geworven.

In totaal is bij 226 adressen aangebeld en zijn uiteindelijk 54 vrouwen aan de deur geworven. Dat is een response van 24%. 15 vrouwen zijn via andere respondenten bereikt en de rest via persoonlijke contacten van interviewers, via instellingen of door hen aan te spreken op straat.

Tabel 3.1 Response via steekproef, aantallen en %

	Aantallen	%
Bereikt	54	24%
Niet thuis (na 2 of 3 keer)	70	31%
Werkend 12 uur of meer	51	23%
Geen interesse	41	18%
Overige redenen (gezondheid, taalbarrière, studeert)	10	4%
Totaal benaderd	226	100%

De vrouwen die niet mee wilden doen aan het onderzoek hadden hier verschillende redenen voor: geen interesse, meer dan 12 uur werk per week of gezondheidsproblemen. Ook waren er respondenten die niet bereikbaar waren ondanks dat er op drie verschillende momenten van de dag (ochtend, middag, avond) bij hen is aangebeld (zie tabel 3.1).

Verwerking

De uitkomsten van de afgenomen interviews zijn door de interviewers ingevoerd in Netquest, een elektronische invulmodule op internet, en geanalyseerd in SPSS.

3.4 Verloop van de interviews

Uiteindelijk zijn 63 interviews in het Nederlands afgenomen en 17 deels of geheel in een andere taal (Berbers, Chinees, Engels, Irakees, Perzisch) of met behulp van een gezinslid dat tolkte (bij twee Turkse gezinnen). De vrouwen die werden geïnterviewd spraken volgens de interviewsters in ruim 60 procent van de gevallen goed Nederlands. Bijna een kwart sprak het redelijk en 16 procent sprak het niet (2 vrouwen) of een beetje (11 vrouwen). De interviewduur liep uiteen van een half uur tot 2,5 uur. De meeste interviews duurden tussen de 35 en 60 minuten. Bijna alle interviews zijn bij respondenten thuis afgenomen. Vier interviews werden afgenomen bij anderen thuis en enkele op andere locaties. In ongeveer twee derde van de gevallen waren er anderen aanwezig bij het interview. Dat waren meestal kinderen (32 keer) of familieleden/bekenden (8 keer), zeven keer de partner en een aantal keren combinaties van deze categorieën. In ongeveer de helft van de gevallen bemoeiden één of meer van deze aanwezigen zich zo nu en dan met het interview. In enkele gevallen (4 keer) namen ze min of meer aan het hele interview deel. Deels was dit doordat ze tolkten. In driekwart van de gevallen werden de meeste vragen goed begrepen door de respondent. Een vijfde van de respondenten begreep vragen soms niet, enkele vrouwen (3) begrepen veel vragen niet. Vooral de stellingen leverden in een aantal gevallen twijfels op. In 10 procent van de gevallen verliep het interview volgens de interviewsters echt moeizaam.

4 *Schets van de onderzoeksgroep*

In totaal zijn 80 vrouwen geïnterviewd over hun participatie(wensen) en belemmeringen of kansen die ze daarbij zien. In dit hoofdstuk geven we een schets van de belangrijkste achtergrondkenmerken van de vrouwen. In paragraaf 4.1 bespreken we de etnische herkomst, leeftijd en migratiegeschiedenis van de vrouwen. In paragraaf 4.2 staat opleiding centraal. In paragraaf 4.3 gaan we in op de huishoudenspositie, werk en de buurt waarin vrouwen wonen. Het hoofdstuk sluit af met een blik op de samenhang tussen achtergrondvariabelen (4.4).

4.1 *Etnische herkomst en migratiegeschiedenis*

Op grond van hun eigen geboorteland, het geboorteland van de vader en het geboorteland van de moeder zijn vrouwen ingedeeld naar etnische herkomst. De verdeling naar etnische groep ziet er als volgt uit (tabel 4.1).

Tabel 4.1 Geïnterviewde vrouwen naar etnische herkomst, aantallen en %

	Aantal	%
Marokkaans	23	29%
Surinaams	21	26%
Turks	10	13%
Irakees	7	9%
Iraans	6	8%
Antilliaans	4	5%
Afghaans	4	5%
Chinees	2	3%
Anders	3	4%
Totaal	80	100%

De Marokkaanse vrouwen zijn het meest vertegenwoordigd onder de geïnterviewden (29%), gevolgd door de Surinaamse en Turkse vrouwen met respectievelijk 26% en 13%. Daarnaast zijn Irakese (9%), Iraanse (8%), Antilliaanse (5%), Afghaanse (5%) en Chinese (3%) vrouwen geïnterviewd. Ook zijn een Tunesische, een Egyptische en een Somalische vrouw geïnterviewd. Gezien de kleine aantallen per etnische groep zullen we in het rapport geen analyse verrichten naar etnische groep. Waar relevant zijn de grootste groepen (Marokkaanse vrouwen, Surinaamse vrouwen en de verzamelcategorie vluchtelingenvrouwen) onderling vergeleken.

Leeftijd

De vrouwen zijn gemiddeld 41 jaar. De jongste is 24 jaar en de oudste is 70 jaar. Tabel 4.2 laat zien dat de groep 25-40-jarigen het meest vertegenwoordigd is (51%). Acht vrouwen (10%) zijn ouder dan 60 jaar.

Tabel 4.2 Leeftijd van de geïnterviewde vrouwen, aantallen en %

	Aantal	%
18-25 jaar	1	1%
25-40 jaar	41	51%
40-65 jaar	35	44%
65 jaar en ouder	3	4%
Totaal	80	100%

Migratiegeschiedenis

In tabel 4.3 is te zien dat van de 80 vrouwen er slechts 6 (8%) in Nederland geboren zijn. 18 vrouwen (23%) zijn voor hun 18e naar Nederland gekomen en 56 vrouwen (70%) waren 18 jaar of ouder toen zij naar Nederland kwamen. Omdat de meeste vrouwen als volwassene naar Nederland migreerden, maken we in de analyses geen onderscheid naar generatie.

Tabel 4.3 Geïnterviewde vrouwen naar generatie, aantallen en %

	Aantal	%
In Nederland geboren (tweede generatie)	6	8%
Voor 18 jaar naar Nederland gekomen (tussengeneratie)	18	23%
Vanaf 18 jaar naar Nederland gekomen (eerste generatie)	56	70%
Totaal	80	100%

De meeste vrouwen (42%) zijn naar Nederland gekomen voor gezinshereniging of een huwelijk (26%). Bijna een vijfde (18%) is vanwege de politieke situatie in het herkomstland naar Nederland gekomen, en ongeveer een tiende (9%) voor arbeid of studie. Vier vrouwen geven aan dat zij een betere toekomst voor de kinderen wilden in Nederland (zie voor tabel bijlage 1).

4.2 Opleiding

We vroegen de vrouwen welke opleidingen zij in hun geboorteland of in Nederland gevolgd hebben. De verdeling van opleidingsniveau van opleidingen gevolgd in het herkomstland ziet er als volgt uit (tabel 4.4).

Tabel 4.4 Opleidingsniveau in geboorteland, aantallen en %

	Aantal	%
Geen	8	10%
Lagere school	22	28%
School voor voortgezet onderwijs	21	26%
(Beroeps)opleiding ná het voortgezet onderwijs	8	10%
Hbo	10	13%
Universiteit	7	9%
Niet van toepassing want in Nederland geboren ⁶	4	5%
Totaal	80	100%

⁶ In totaal zijn zes vrouwen in Nederland geboren. Twee van hen hebben echter kennelijk een periode in het moederland gewoond en hebben daar ook onderwijs genoten. Het gaat hier om een Marokkaanse die een (beroeps)opleiding ná het voortgezet onderwijs heeft gevolgd en een Surinaamse vrouw die de lagere school heeft doorlopen in Suriname.

Bijna twee vijfde (38%) van de vrouwen heeft in haar geboorteland geen opleiding of hooguit basisonderwijs gevolgd. De groep vrouwen met een middelbare schoolopleiding in het herkomstland is bijna even groot (36%). Een vijfde (21%) van de vrouwen heeft een hbo- of universitaire opleiding gevolgd.

De meeste vrouwen (85%) hebben in Nederland een opleiding gevolgd of volgen momenteel nog een opleiding (zie bijlage 1, tabel 2).

Tabel 4.5 laat zien dat het in meer dan de helft (56%) van de gevallen gaat om een cursus Nederlandse taal of een inburgeringscursus. Bijna een vierde (24%) heeft een mbo-opleiding gevolgd en een enkeling een havo-/vwo-, hbo- of universitaire opleiding. Zes vrouwen volgden of volgen een 'overige opleiding'. Het niveau daarvan is onbekend. Het gaat onder andere om een kappersopleiding, een thuisstudie administratie, een computercursus en een cursus 'business English'.

Tabel 4.5 Genoten opleiding in Nederland

	Aantal	%
Basisschool	1	1%
Basis/Lbo/Huishoudschool/Vmbo/Mavo	14	21%
Havo/Vwo	2	3%
(Beroepsopleiding) na het voortgezet onderwijs(mbo)	16	24%
Hbo	3	4%
Universiteit	1	1%
Cursus Nederlandse taal	26	38%
Inburgeringscursus	12	18%
Anders	6	9%

Opleidingen gecombineerd

Om een indruk te krijgen van het opleidingsniveau zijn de opleidingen uit het herkomstland en gevolgde opleidingen in Nederland gecombineerd tot één variabele met drie niveaus. Een laag opleidingsniveau staat daarbij voor een opleiding op maximaal vmbo-niveau. Een middelbare opleiding is een opleiding op havo-

/vwo-/mbo-niveau (of voortgezet onderwijs, niveau onbekend), een hoog opleidingsniveau staat voor een hbo- of universitaire opleiding. Als vrouwen zowel in het herkomstland als in Nederland onderwijs hebben gevolgd, is het hoogste niveau uit beide landen aangehouden. Dit levert het volgende plaatje op (tabel 4.6).

Tabel 4.6 Opleidingsniveau, gecombineerd, aantallen en %

	Aantal	%
Laag opleidingsniveau	22	28%
Middelbaar opleidingsniveau	38	48%
Hoog opleidingsniveau	20	25%
Totaal	80	100%

Iets meer dan een kwart (28%) van de vrouwen heeft een laag opleidingsniveau, bijna de helft (48%) heeft een middelbaar opleidingsniveau en een kwart (25%) heeft een hoog opleidingsniveau.

4.3 Huishoudenssamenstelling

Uit tabel 4.7 is af te lezen dat 66 vrouwen (82%) (inwonende) kinderen hebben. Van hen hebben 44 vrouwen (55%) een partner en 22 vrouwen (28%) zijn alleenstaande moeders. Twee derde van de vrouwen met kinderen heeft twee of drie inwonende kinderen. Een kwart heeft één kind en een tiende van de gezinnen telt vier inwonende kinderen. Er is één gezin met zes kinderen (zie bijlage 1, tabel 3). De leeftijd van het jongste kind varieert van 0 tot 26 jaar. Ruim driekwart (77%) heeft een jongste kind jonger dan 12 jaar. De groep vrouwen met een jongste kind tussen de 0 tot 4 jaar is het grootst (28 vrouwen, 42%) (zie bijlage 1, tabel 4). De leeftijd van het oudste inwonende kind varieert van 2 tot 28 jaar. Zoals is af te lezen uit de tabel komt het nauwelijks voor dat vrouwen samenwonen met een partner maar zonder inwonende kinderen. Wel is een aantal vrouwen alleenstaand, zonder kinderen en zonder partner. Eén vrouw woont nog bij haar ouders thuis.

Tabel 4.7 Huishoudsamenstelling, aantallen en %

	Aantal	%
(Echt)paar zonder inwonende kinderen	1	1%
(Echt)paar met inwonende kinderen	44	55%
Eenoudergezin	22	28%
Alleenstaand	12	15%
Ik woon thuis bij mijn ouders	1	1%
Totaal	80	100%

Werk

Bij de werving van respondenten voor dit onderzoek is expliciet geselecteerd op de arbeidspositie van vrouwen. Het onderzoek richt zich op vrouwen die niet of maximaal 12 uur per week werken. Bijna alle vrouwen die zijn geïnterviewd voldoen aan dit criterium. 74 vrouwen (93%) hebben geen betaald werk en zes vrouwen (8%) hebben dat wel (zie bijlage 1, tabel 5). Drie van de zes vrouwen werken 12 uur of minder in de zorgsector. De vierde vrouw werkt 40 uur per week als HTM-controleur, de vijfde werkt 32 uur per week als financieel adviseur en de zesde werkt 15 uur per week in de thuiszorg. De drie vrouwen die meer dan 12 uur werken zijn meegenomen in het onderzoek omdat zij erg gemotiveerd waren en graag een steentje willen bijdragen aan de ontwikkeling van aanbod van activiteiten in Rijswijk.

Aan de 45 vrouwen met partner is gevraagd of hun partner een betaalde baan heeft. Tabel 4.8 laat zien dat bijna driekwart (72%) van de vrouwen een partner heeft met een betaalde baan en een kwart (28%) van de vrouwen heeft een partner zonder betaalde baan. De partners van de vrouwen werken 38 uur of meer per week. Er is slechts één vrouw met een partner die parttime (20 uur per week) werkt. Bijlage 1, tabel 6 geeft een nadere specificatie van de uren van de partners.

Tabel 4.8 Baan partner, aantallen en %

	Aantal	%
Ja	33	72%
Nee	13	28%
Totaal ⁷	46	100%

Buurt

De meeste geïnterviewde vrouwen wonen in de wijk Steenvoorde en Muziekbuurt (wijk 6, 7 en 5). In tabel 7 in de bijlage wordt de woonplaats van de vrouwen nader becijferd. De woonduur in de wijk loopt sterk uiteen. De helft van de vrouwen (51%) woont minder dan 5 jaar in de wijk en een kwart (26%) woont er 6 tot 10 jaar (zie bijlage 1, tabel 8). De overige vrouwen wonen er langer.

4.4 Samenhang tussen achtergrondkenmerken

In de volgende hoofdstukken presenteren we de inhoudelijke resultaten van de enquête: welke participatiewensen hebben vrouwen en welke belemmeringen ervaren ze? Daarbij zullen we onderscheid maken naar de volgende achtergrondkenmerken: etniciteit (we vergelijken Marokkaanse, Surinaamse en vluchtelingenvrouwen) en opleidingsniveau (in drie categorieën). Etniciteit is als achtergrondkenmerk van belang omdat deels categorale activiteiten worden aangeboden, en ook omdat zich tussen etnische groeperingen grote verschillen kunnen voordoen in participatiewensen en ervaren belemmeringen. Opleiding is, zo bleek uit het landelijke overzicht, een zeer relevant kenmerk dat veel variatie in wensen en ambities verklaart. Bovendien maakt de gemeente in haar emancipatienotitie zelf ook onderscheid tussen vrouwen die wat dichterbij of wat verder van de arbeidsmarkt afstaan. Eerder is aangegeven dat opleiding voor het maken van dit onderscheid één van de belangrijkste criteria is. Tot slot zullen we, waar relevant,

⁷ 46 i.p.v. 45 vrouwen hebben deze vraag ingevuld. Eén vrouw is nog wel gehuwd maar woont alleen. Zij is bij de gezinssamenstelling geregistreerd als alleenstaande. Haar man heeft twee bedrijven en werkt meer dan 40 uur per week.

ingaan op verschillen tussen alleenstaande moeders en moeders met een partner. De gemeente onderscheidt alleenstaande moeders immers als afzonderlijke categorie die mogelijk extra aandacht behoeft bij toeleiding naar activiteiten en/of arbeidsdeelname.

Het is relevant om te weten hoe de genoemde achtergrondkenmerken onderling samenhangen. Van de drie genoemde grote etnische groepen die zijn ondervraagd in Rijswijk (Marokkaanse vrouwen, Surinaamse vrouwen en vluchtelingenvrouwen) blijken de vluchtelingenvrouwen het hoogst opgeleid. Bijna 60 procent heeft een hoog opleidingsniveau. Niet alleen Iraanse vrouwen maar ook de Afghaanse vrouwen die zijn ondervraagd hebben relatief vaak een hoog opleidingsniveau. De Marokkaanse groep is onverwacht hoger opgeleid dan de groep Surinaamse vrouwen. Slechts een klein percentage (17%) is laagopgeleid (maximaal vmbo), terwijl 61% een middelbaar opleidingsniveau heeft (havo/vwo/mbo of voortgezet onderwijs, niveau onbekend). Van de Surinaamse vrouwen is een veel groter deel, ruim 40 procent, laagopgeleid. Een even groot deel heeft een middelbare opleiding. Verschillen in het onderwijsstelsel tussen de herkomstlanden zijn hiervoor vermoedelijk deels verklarend. Zoals we eerder zagen, zijn veel vrouwen als volwassene naar Nederland gekomen.⁸ In Suriname en Nederland is het voortgezet onderwijs opgedeeld in verschillende niveaus. Vrouwen die lbo, vmbo of mulo hebben gevolgd, zijn daarmee ingedeeld bij laagopgeleiden. In Marokko is het onderwijs naar Frans model opgezet en is het voortgezet onderwijs niet opgedeeld in niveaus. Veel vrouwen die enig voortgezet onderwijs hebben gevolgd zijn daarmee in de categorie 'middelbaar opgeleid' beland. Toch is dit maar een deel van de verklaring. Onder Surinaamse vrouwen in de onderzoeksgroep zijn naar verhouding veel vrouwen die alleen lager onderwijs hebben gevolgd, veel meer dan onder Marokkaanse geïnterviewden. De specifieke selectie die is gemaakt voor dit onderzoek (niet-werkende vrouwen) kan hiervoor verklarend zijn: onder Surinaamse vrouwen is de arbeidsdeelname gemiddeld hoog. Degenen die *niet* werken zijn naar verhouding laagopgeleid. Een derde deelverklaring, tot slot, kan worden gevonden in de

⁸ Dit geldt voor beide etnische groeperingen: zowel van de Marokkaanse als de Surinaamse vrouwen is rond de 60 procent als volwassene naar Nederland gemigreerd.

leeftijdsverschillen tussen groepen. De Surinaamse vrouwen die zijn geïnterviewd zijn gemiddeld ouder dan de Marokkaanse. Van de Surinaamse vrouwen is tweederde tussen de 40 en 65 jaar, een enkeling is ouder dan 65 jaar. Onder de Marokkaansen is de meerderheid (bijna driekwart) juist tussen de 25 en 40 jaar oud. Mogelijk wonen er minder oudere Marokkaanse vrouwen in Rijswijk en is het meer de jongere middenklasse die naar Rijswijk als randgemeente van Den Haag trekt.

De 22 alleenstaande moeders in dit onderzoek zullen we waar relevant vergelijken met de 44 moeders met een partner (twee-oudergezinnen). Een verdeling van etnische groepen over gezinstypen laat zien dat ongeveer de helft van de twee-oudergezinnen wordt gevormd door Marokkaanse vrouwen. Deze zijn naar verhouding maar weinig alleenstaand als moeder. Bij Surinaamse en Antilliaanse vrouwen, en ook bij Turkse vrouwen, komt het alleenstaand moederschap juist vaak voor. Er zijn ook enkele Irakese alleenstaande moeders en vrouwen van overige herkomst die er alleen voor staan (tabel 4.9).

Tabel 4.9 Vrouwen in tweeouder- en eenoudergezinnen naar etnische herkomst (absolute aantallen)

	Tweeouder	Eenouder
Marokkaans	20	3
Turks	4	5
Surinaams	6	6
Antilliaans	0	4
Iraans	4	0
Irakees	4	2
Afghaans	4	0
Overig	2	2
Totaal	44	22

Surinaamse vrouwen zijn naar verhouding vaker dan andere alleenstaand (zonder partner en zonder inwonende kinderen, niet in tabel). Ruim een derde van hen woont alleen, terwijl dit bij de andere groepen nauwelijks voorkomt. Hierbij speelt leeftijd uiteraard ook een rol. Van de twaalf alleenwonende vrouwen zijn er acht Surinaams.

4.5 *Samenvattend*

In dit hoofdstuk zijn de achtergrondkenmerken van de geïnterviewde vrouwen beschreven. De twee grootste groepen vrouwen die zijn bereikt via het onderzoek zijn ook de grootste groepen niet-westerse allochtone vrouwen in Rijswijk: Surinaamse (21) en Marokkaanse (23) vrouwen. Een kleiner deel van de geïnterviewden is van Turkse herkomst. In het onderzoek zijn maar enkele Antilliaanse vrouwen bereikt. Zoals het vorige hoofdstuk aangaf lijkt het erop dat de meesten van hen werken. Ze vielen daarmee buiten het kader van dit onderzoek. Voor het onderzoek is voorts gesproken met vluchtelingenvrouwen van uiteenlopende herkomst. Per etnische groep (Afghanen, Irakezen, Iraniërs) gaat het om kleine aantallen. In de analyses zullen we vluchtelingenvrouwen als groep (17 vrouwen) vergelijken met Surinaamse en Marokkaanse vrouwen.

De vrouwen zijn voor het overgrote deel als volwassene naar Nederland gekomen. Een kleiner deel kwam hier tijdens haar jeugd en enkele vrouwen zijn in Nederland geboren. Bijna de helft van de geïnterviewde vrouwen heeft een middelbaar opleidingsniveau. Dat wil zeggen een opleiding (al dan niet afgerond) op havo-/vwo-/mbo-niveau of een voortgezette opleiding (in het herkomstland) waarvan het niveau onbekend is. De rest van de vrouwen is gelijk verdeeld over laag- en hoger opgeleiden. De vrouwen zijn daarmee hoger opgeleid dan landelijk het geval is. Vooral de Marokkaanse vrouwen die zijn bereikt vallen op doordat een tamelijk groot deel van hen een voortgezette opleiding heeft gevolgd. Het lijkt erop dat de Marokkaanse vrouwen die zich in Rijswijk vestigen daarmee wat succesvoller zijn dan gemiddeld landelijk geldt. De vrouwen zijn ongeveer gelijk verdeeld over de leeftijdscategorieën 25-40 en 40-65 jaar. Een enkeling is jonger of juist ouder. Surinaamse vrouwen zijn gemiddeld het oudst, Marokkaanse vrouwen het jongst. Zoals de bedoeling was, zijn verreweg de meeste geïnterviewde vrouwen (93%) niet werkend. Een enkeling werkt meer dan 12 uur per week. De meeste vrouwen hebben inwonende kinderen. De meerderheid van hen vormt een twee-oudergezin met een partner. De helft van de geïnterviewde vrouwen met een partner is Marokkaans. 22 vrouwen voeden de kinderen alleen op. Zij zijn van verschillende herkomst. De vrouwen zonder inwonende kinderen zijn voor het overgrote deel alleenstaand. Het betreft veelal Surinaamse vrouwen. De meeste vrouwen in dit onderzoek wonen in Steenvoorde (wijk 5 en 6) of de Muziekbuurt (wijk 7).

5 *Contacten, activiteiten en ambities*

In dit hoofdstuk gaan we in op de resultaten van de enquête onder 80 vrouwen. Zoals in hoofdstuk 1 is uiteengezet, kan maatschappelijke participatie van vrouwen in principe allerlei vormen aannemen. Van informele contacten met anderen in de buurt, deelnemen aan activiteiten in de buurt of gebruik maken van voorzieningen, tot vrijwilligerswerk, studie of betaald werk. Al deze vormen van participatie verkennen we in dit hoofdstuk. Allereerst bespreken we de contacten in de buurt (5.1), gevolgd door de mate waarin vrouwen gebruik maken van aanbod van reguliere instellingen en eigen voorzieningen, in of buiten Rijswijk (5.2). In paragraaf 5.3 bespreken we deelname aan vrijwilligerswerk en wensen op dit vlak. Tot slot komen de ambities van vrouwen op allerlei vlakken (werk, opleiding, vrijwilligerswerk, taal en vrije tijd) aan de orde (5.4). Het hoofdstuk sluit af met een korte samenvatting (5.5).

5.1 *Contacten in de buurt*

Uit landelijk onderzoek onder de vier grote groepen blijkt dat vooral voor Turkse en Marokkaanse vrouwen de buurt een belangrijke bron is voor sociale contacten. De helft heeft veel contacten met andere buurtbewoners en een nog groter deel heeft veel contact met directe buren. Voor Surinaamse en Antilliaanse vrouwen geldt dit wat minder. Zij lijken wat dat betreft meer op autochtone vrouwen (Keuzenkamp & Merens, 2006). Ook uit een recent Rotterdams onderzoek onder allochtone vrouwen van de eerste generatie komt naar voren dat vrouwen sterk zijn geworteld in de buurt en hier veel van hun sociale contacten hebben (De Gruijter et al., 2007).

De geïnterviewde vrouwen in Rijswijk hebben, zo blijkt, ook tamelijk veel contacten in de buurt, hoewel vrouwen in dit opzicht wel onderling verschillen (tabel 5.1). Een vijfde van de vrouwen kent in de buurt geen of niet meer dan twee mensen bij naam. Bijna 30 procent kent daarentegen meer dan tien mensen bij naam in de eigen buurt. De rest kent tussen de drie en tien mensen. Ongeveer hetzelfde beeld ontstaat als we kijken naar hoeveel vrouwen een praatje maken met mensen in de buurt, hoewel vrouwen iets gemakkelijker een praatje blijken te maken dan iemand van naam kennen. 36 procent zegt met meer dan tien mensen in de buurt een praatje te maken als het zo uitkomt, in totaal 80 procent doet dit met drie of meer mensen uit de buurt.

Tabel 5.1 Contacten in de buurt, aantallen en %

	Hoeveel mensen kent u bij naam in deze buurt?		Met hoeveel mensen uit de buurt maakt u een praatje wanneer u ze tegenkomt?	
	Aantal	%	Aantal	%
0	9	11%	2	3%
1	4	5%	6	8%
2	4	5%	8	10%
3	6	8%	7	9%
4	6	8%	6	8%
5	2	3%	4	5%
6	5	6%	7	9%
7	3	4%	4	5%
8-10	18	23%	7	9%
>10	23	29%	29	36%

Behoefte aan meer contact

Toch is niet iedereen tevreden over het aantal contacten. Maar liefst de helft van de vrouwen zou meer contacten in de buurt wensen. Als belangrijkste motief noemen zij dat het gezellig/leuk is om meer mensen te kennen, of dat het goed is het eigen netwerk uit te breiden en zo elkaar te kunnen helpen als het nodig is. Enkele vrouwen geven daarbij aan dat het ze niet zonder meer lukt om meer contact te krijgen. 'Het is leuk, alleen het gaat wel moeizaam om mensen zomaar aan te spreken', 'leuk om in omgang met

mensen te zijn, maar ik kan helaas niet de juiste mensen vinden.’ Een behoorlijk aantal vrouwen wil graag meer contact om zo beter te kunnen integreren: beter Nederlands te leren, andere culturen te leren kennen, of Nederland of de buurt beter te leren kennen. Enkele citaten: ‘Ik ben graag tussen de mensen en het is ook nog eens goed voor mijn taal’ en ‘Ik wil in contact komen met andere culturen. Ik wil meer weten over cursussen die gegeven worden, daarvoor wil ik meer contacten in de buurt.’

Enkele vrouwen willen contact met anderen zodat ze zich beter kunnen ontwikkelen en een enkeling wil contact om minder eenzaam te zijn.

De vrouwen die geen extra contacten in de buurt wensen, geven als belangrijkste reden aan dat ze al genoeg mensen kennen en geen tijd of behoefte hebben aan meer contact (bijvoorbeeld vanwege de zorg voor hun gezin). Enkele vrouwen geven te kennen dat ze hun handen vol hebben aan hun gezondheid. Een kleine minderheid noemt belemmeringen die er zijn om contact te krijgen (taal, discriminatie) als reden om niet meer contacten te willen: ‘Men is in deze buurt onvriendelijk tegen mensen met een kleurtje.’ Surinaamse vrouwen blijken iets vaker dan Marokkaanse en vluchtelingenvrouwen behoefte te hebben aan meer contacten: 62 procent, tegen ongeveer de helft in de andere groepen. Met opleiding is er geen verband.

Activiteiten in de buurt

We vroegen vrouwen of zij wel eens activiteiten organiseren in de buurt. Vijf vrouwen hebben het afgelopen jaar activiteiten georganiseerd in de buurt met anderen. In totaal dertien vrouwen geven aan dat burens, vrienden, andere ouders op school of het wijkcentrum of organisaties voor vrijwilligerswerk hen wel eens hiervoor gevraagd hebben. Dat laatste liep overigens volgens een respondent op een deceptie uit: ‘Ik ben benaderd door de gemeente en Steunpunt vrijwilligerswerk Rijswijk, maar uiteindelijk zijn we alleen aan het lijntje gehouden en is er niks gebeurd.’

5.2 Deelname aan activiteiten of gebruik van voorzieningen

Een belangrijke vraag voor Rijswijk is in hoeverre vrouwen gebruik maken van voorzieningen binnen Rijswijk of daarbuiten, of daar actief zijn. Deze vraag is voorgelegd over een aantal categorieën voorzieningen, van onderwijsvoorzieningen en opvangfaciliteiten tot religieuze instellingen. Bij instellingen voor kinderen, zoals peuterspeelzalen of kinderdagverblijven, gaat het om actieve betrokkenheid van ouders zelf, zoals deelnemen aan spelochtenden of actief zijn in de oudercommissie.

Een klein aantal vrouwen neemt blijkens de gegevens deel aan activiteiten of is actief op peuterspeelzalen, kinderopvanginstellingen, buitenschoolse opvang, bij jeugd- en jongerenorganisaties, sportverenigingen en muziek- of culturele verenigingen (tabel 5.2). Het kleine aandeel vrouwen dat actief is binnen deze instellingen is deels te verklaren uit het feit dat vrouwen lang niet allemaal kinderen hebben in de leeftijd waarop de voorziening betrekking heeft. Een derde van de vrouwen maakt gebruik van aanbod van onderwijsinstellingen of is er op andere wijze actief. Het kan daarbij in principe zowel gaan om instellingen waar vrouwen zelf onderwijs volgen als om de school van de kinderen. Ruim een tiende van de ondervraagden maakt gebruik van aanbod of is actief binnen zelf- of vrouwenorganisaties (zie tabel 5.2). Bijna een zelfde aandeel doet dit buiten Rijswijk. Vooral voor religieuze activiteiten of betrokkenheid zoeken vrouwen hun heil buiten Rijswijk, zo blijkt uit de gegevens. Binnen Rijswijk neemt slechts drie procent van de vrouwen deel aan religieuze activiteiten, erbuiten is dat 18 procent. Een belangrijke reden is dat voor de ondervraagden belangrijke religieuze instellingen zoals een mandir (Hindostaanse vrouwen) en een moskee (islamitische vrouwen) ontbreken in Rijswijk.

Tabel 5.2 Deelname aan activiteiten of actief zijn binnen instellingen in en buiten Rijswijk, %

	In Rijswijk	Buiten Rijswijk
Peuterspeelzalen (bv. ouder-kindochtend)	9%	4%
Kinderopvang/crèche (bv. oudercommissie, helpen)	1%	-
Onderwijsinstellingen (bv. vrijwilligerswerk op de school van uw kind)	31%	3%
Buitenschoolse opvang (helpen)	8%	-
Jeugd- en jongerenorganisaties (bv. multicultureel centrum Don Bosco, speeltuinverenigingen)	8%	-
Religieuze organisaties (bv. kerk, moskee, mandir)	3%	18%
Sportorganisaties	13%	5%
Muziek en cultuur (bv. Stichting Trias)	5%	4%
Zelforganisaties of vrouwenorganisaties (bv. stichting Surinaamse vrouwen Roshni)	11%	8%
Wijkcentra (bv. De Koepel, Smeltkroes, Stervoorde)	25%	-
Vluchtelingenwerk	13%	-
Overige organisaties (bv. bibliotheek, bewonersorganisaties, speel-o-theek)	13%	6%

Een kwart van de geïnterviewden maakt gebruik van aanbod of is actief bij wijkcentra (in Rijswijk) verzorgd door Stichting Welzijn Rijswijk. Ongeveer een op de acht heeft bij Vluchtelingenwerk (Rijswijk) aan activiteiten deelgenomen.

Samenvoeging van de verschillende voorzieningen leert dat in totaal 58 procent van de vrouwen gebruik maakt van één of meer voorzieningen *in* Rijswijk, tegen 29 procent *buiten* Rijswijk. Marokkaanse en vluchtelingenvrouwen blijken voor voorzieningen vooral georiënteerd op Rijswijk. Vooral van de Marokkaanse vrouwen maken er veel gebruik van één of meer voorzieningen in de gemeente: rond driekwart. Een minderheid zoekt haar heil buiten Rijswijk. Van de Surinaamse vrouwen neemt ongeveer de helft deel aan activiteiten bij voorzieningen binnen Rijswijk of is er actief.

Eveneens de helft maakt gebruik van één of meer voorzieningen buiten Rijswijk. Vrouwen die hoogopgeleid zijn, maken vaker gebruik van voorzieningen binnen Rijswijk dan andere.

5.3 *Vrijwilligerswerk en wensen*

De vrouwen is gevraagd of zij vrijwilligerswerk doen en zo ja, bij wat voor instelling. Van de ondervraagde vrouwen doet 10 procent vrijwilligerswerk, bij buurtcentra, op scholen, kinderopvanginstellingen of bij een belangenorganisatie uit de eigen kring. Ze zijn er onder andere actief als gastvrouw, lerares Turkse taal, maatje/hulp voor oudere mensen, hulp van een groepsleider, overblijffuf en hulp bij schoonmaak/catering. Het aantal vrouwen dat al vrijwilligerswerk doet is dus al met al gering, zoals ook al duidelijk werd bij de vraag of vrouwen wel eens activiteiten in hun buurt hebben georganiseerd met anderen (paragraaf 5.1).

Aan alle vrouwen is vervolgens de open vraag gesteld in hoeverre zij als bewoners iets voor de wijk of voor Rijswijk zouden kunnen of willen betekenen. De vraag was als volgt geformuleerd: 'De meeste mensen denken dat het belangrijk is als bewoners dingen doen voor de wijk of de plaats waar ze wonen. Ziet u voor uzelf een rol weggelegd? Met andere woorden: wat zou ú kunnen doen voor uw wijk, of voor Rijswijk?'. Uit de antwoorden blijkt dat veel vrouwen in principe bereid zijn iets te doen. Slechts een derde (28 vrouwen) geeft aan niets voor de wijk of buurt te kunnen of te willen betekenen. Uit toelichtingen blijkt dat een minder goede gezondheid, een te gebrekkige beheersing van het Nederlands en weinig vertrouwen in de eigen capaciteiten hen onder andere weerhouden, naast de zorg voor het eigen gezin. Voor nog eens twaalf vrouwen geldt dat ze graag iets zouden doen, maar dat ze geen idee hebben wat. Een aantal van hen zou zich over de streep laten trekken als ze werden gevraagd, zo blijkt uit de toelichtingen. 'Ik zou zeker wat kunnen doen, alleen weet ik niet waar ik moet zijn.' 'Ik zou niet uit eigen initiatief handelen, maar ben wel bereid om bij projecten te helpen als het mij gevraagd zou worden.' 'Als het mij gevraagd zou worden, doe ik het met genoegen. Anders weet ik het echt niet.' De

rest van de vrouwen, bij elkaar de helft van de respondenten, denkt zeker iets te kunnen doen voor Rijswijk of voor hun buurt. Deze vrouwen noemen specifieke activiteiten of doelgroepen waarvoor ze een rol voor zichzelf weggelegd zien. Ze willen bijvoorbeeld activiteiten organiseren voor kinderen, voor andere vrouwen, bij ouderen op visite gaan of hen helpen, of iets voor buurtbewoners doen (zoals een buurtfeest helpen organiseren). Deels gaat het om minder expliciet omschreven activiteiten als 'helpen bij leuke dingen doen'. Een aantal heeft bij de activiteiten die ze zouden willen organiseren een integratief doel voor ogen. Ze zouden bijvoorbeeld iets willen organiseren dat mensen dichterbij elkaar brengt. 'Ervoor zorgen dat mensen een goed en veilig gevoel hebben in de buurt', 'ervoor zorgen dat mensen in de buurt elkaar beter leren kennen', 'iets organiseren waar vrouwen uit allerlei culturen kennis met elkaar kunnen maken.' Anderen noemen specifieke vaardigheden die ze willen of zouden kunnen inzetten, bijvoorbeeld Arabische les geven aan andere vrouwen, 'hapjes klaarmaken', 'zanglessen geven', 'Marokkaans leren koken', 'meehelpen een professionele sportschool voor kinderen op te richten met een gevarieerd aanbod', 'iets met talen (of wiskunde) doen voor de wijk', 'met de gemeente willen samenwerken via de ombudsman om zaken laagdrempeliger te maken voor mensen van een minder sociale achtergrond.'

Om meer zicht te krijgen op (gewenste) vrijwillige activiteiten, is daarnaast via een aantal gesloten vragen geïnventariseerd in hoeverre vrouwen actief zouden willen zijn of dit al zijn, bijvoorbeeld op school of in de wijk (tabel 5.3).

Tabel 5.3 Percentage vrouwen dat vrijwilligerswerk doet of wil doen per type activiteit, %

	Doe ik al	Wil ik doen	Wil ik niet doen	N ⁹
Helpen op de school van de kinderen	31%	43%	26%	74
Een sociale activiteit organiseren voor bewoners, bijvoorbeeld een straatfeest	1%	46%	53%	79
Activiteiten organiseren voor vrouwen uit de wijk	6%	51%	43%	79
Helpen bij sport- en spelactiviteiten voor kinderen uit de wijk	3%	44%	54%	78
Vrijwilligerswerk doen in Rijswijk	9%	39%	52%	77

Opvallend is allereerst dat de vrouwen die al helpen of activiteiten organiseren, dit vooral doen binnen de school van de kinderen. Bijna een derde van de vrouwen helpt op de school van de kinderen. Het komt vrij weinig voor dat vrouwen andere activiteiten organiseren, zoals een sociale activiteit in de buurt, activiteiten voor vrouwen, of sport- en spelactiviteiten voor kinderen. De animo om te helpen of activiteiten te organiseren is echter groot, zoals bij de open vraag over vrijwillige inzet eveneens bleek. Twee vijfde tot de helft van de vrouwen geeft aan activiteiten mee te willen helpen organiseren of haar hulp aan te willen bieden op de school van de kinderen, in de buurt, bij sport- en spel, of als vrijwilliger in Rijswijk. De school van de kinderen blijkt al met al het meest aantrekkelijk om actief te worden: driekwart van alle geïnterviewde vrouwen helpt er al mee of zou dit willen.

Of vrouwen actief (willen) zijn hangt samen met hun opleidingsniveau. Zoals ook uit landelijk onderzoek naar voren komt is de interesse in vrijwilligerswerk groter onder middelbaar- en hoger

⁹ De vraag is alleen voorgelegd aan vrouwen voor wie de betreffende categorie 'van toepassing' was. Vrouwen die bijvoorbeeld geen kinderen hebben, hebben de vraag deels niet beantwoord als zij vonden dat de vraag niet op hen van toepassing was.

opgeleiden. Middelbaar en hoger opgeleide vrouwen willen vaker helpen bij sport- en spelactiviteiten en vooral hoogopgeleide respondenten willen vaker dan anderen op de school van de kinderen helpen, een sociale activiteit voor bewoners organiseren en vrijwilligerswerk doen, zo blijkt. Alleen het (willen) organiseren van activiteiten voor andere vrouwen is niet afhankelijk van opleidingsniveau. Naar etniciteit doen zich minder verschillen voor, al valt op dat Marokkaanse vrouwen zich vaker dan Surinaamse en vooral vluchtelingenvrouwen willen inzetten voor het organiseren van sport- en spelactiviteiten voor kinderen, en dat zij het meest zijn te porren voor vrijwilligerswerk in Rijswijk. Zoals al eerder aangegeven zijn de Marokkaanse geïnterviewden gemiddeld wat hoger opgeleid dan bijvoorbeeld Surinaamse vrouwen. De hogere motivatie om zich in te zetten kan daarmee en met hun gemiddeld jongere leeftijd samenhangen.

5.4 Ambities voor de toekomst

Aan alle vrouwen is voorts gevraagd wat hun belangrijkste ambities zijn voor de toekomst. Mogelijk is vrijwilligerswerk niet het eerste waar ze aan denken, maar zijn ze veel meer gericht op betaald werk. Allereerst is naar ambities voor de toekomst gevraagd via een gesloten vraag. Vrouwen kregen een aantal categorieën voorgelegd met de volgende vraag: 'Ik ga u een aantal vragen stellen over de toekomst. Natuurlijk weet niemand wat er in de toekomst gaat gebeuren, maar ik wil graag met u praten over wat u in de toekomst zou willen als het gaat om activiteiten in uw dagelijks leven. Ik noem zo meteen een aantal mogelijkheden op en dan vraag ik u om met 'ja' te antwoorden als u het er mee eens bent, en met 'nee' als u het er niet mee eens bent. In de nabije toekomst wil ik'. De genoemde categorieën hebben deels betrekking op sporten, opleiding en werk en vrijwilligerswerk. Anderzijds op activiteiten die de Stichting Welzijn Rijswijk of Vluchtelingenwerk aanbiedt, zoals opvoedingsondersteuning in groepsverband of het al genoemde maatjesproject (waarbij een vrouw wordt gekoppeld aan een vrijwilliger die de weg beter weet in Rijswijk). Vrouwen konden ook zelf activiteiten of plannen noemen.

De ondervraagden blijken veel ambities te hebben (tabel 5.4). Allereerst op het gebied van opleiding en werk. Maar liefst 80 procent van de vrouwen wil in de nabije toekomst een (andere) cursus gaan volgen en/of gaan werken. De belangstelling hiervoor is groter dan voor vrijwilligerswerk, maar ook op dat vlak hebben veel vrouwen ambities: de helft wil (meer) vrijwillig actief worden. Bijna de helft van de vrouwen wil in de toekomst Nederlandse les volgen of met een maatje in contact komen, en drie vijfde wil praten over opvoeding met andere ouders.

Tabel 5.4 Ambities voor de toekomst (% vrouwen dat genoemde activiteit wil doen in de nabije toekomst)

	Ja (N=80)
Een (andere) cursus volgen	78%
(Meer) gaan sporten	75%
(Meer) vrijwilligerswerk gaan doen	51%
Nederlandse les volgen	44%
(Meer) betaald werk gaan verrichten	79%
Praten over opvoeding met andere ouders	61%
Omgaan met iemand die mij wegwijs maakt in Rijswijk	47%
Anders	4%

Uit toelichtingen op het type cursussen, sport of vrijwilligerswerk blijkt dat de meeste cursussen of opleidingen die vrouwen willen volgen gericht zijn op het verbeteren van de kansen op een betaalde baan. Vrouwen noemen onder meer opleidingen in de zorg (thuiszorg, kinderopvang, kappersopleiding, verloskunde), hulpverlening en administratie. Daarnaast noemen zij verschillende malen computercursussen en enkele malen sollicitatiecursussen. Een klein aantal vrouwen noemt een cursus Nederlands. Enkeligen willen cursussen volgen die niet werkgerelateerd (hoeven) zijn, zoals taalcursussen (Spaans, Frans, Engels, Arabisch), opvoedcursussen, of cursussen dans/muziek.

Wat sport betreft gaat de belangstelling verreweg het meest uit naar aerobics of fitness. Maar liefst 33 vrouwen noemen deze sporten. Een tiental vrouwen wil zwemmen, zeven vrouwen hebben belangstelling voor yoga, enkeligen noemen overige sporten als tennis, voetbal, joggen, atletiek, boksen, tafeltennis, basketbal. De gewenste typen vrijwilligerswerk sluiten aan bij de al eerder

besproken resultaten. Vrouwen willen onder andere iets doen voor kinderen, voor andere vrouwen, voor jongeren, voor ouderen, een buurtfeest of -activiteit mee organiseren, actief worden in het buurthuis. Enkeligen noemen specifieke activiteiten zoals (Arabische) taalles geven, rechtsbijstand verlenen of 'alles wat past bij mijn gezondheidstoestand' of 'niet teveel tijd kost'.

De belangrijkste ambitie

We legden vrouwen tot slot de open vraag voor wat het allerbelangrijkste is dat ze in de toekomst willen doen of bereiken op het gebied van werk, opleiding, vrijwilligerswerk of activiteiten buitenshuis. Bijna alle vrouwen noemen iets. Voor bijna de helft (36 vrouwen) ligt de belangrijkste ambitie op het gebied van betaald werk. Deels specificeren ze niet nader om wat voor werk het zou moeten gaan, maar een aantal noemt wel bepaalde voorkeuren: een eigen zaak, werk bij de overheid, werk 'op mijn niveau', werk 'waar ik met plezier naartoe ga' of 'goed betaald werk, zodat ik voor mijzelf en mijn twee kinderen kan zorgen'. Een kwart van de vrouwen (20) heeft als belangrijkste ambitie om een opleiding te volgen. In enkele gevallen gaat het daarbij om een cursus Nederlandse taal, deels ook om andere opleidingen, zoals beroepsopleidingen en computercursussen. Een tiende (9 vrouwen) heeft als belangrijkste ambitie om vrijwilligerswerk te doen, bijvoorbeeld andere allochtone vrouwen te helpen hun weg te vinden en te stimuleren zelfstandig te zijn, ouderen te helpen, 'mensen te helpen', religieuze activiteiten organiseren voor kinderen en ouders. Vijf vrouwen hebben als belangrijkste ambitie om te gaan sporten en nog eens vier noemen overige ambities: een rijbewijs halen, zingen, een activiteit in de buurt ondernemen en andere (allochtone) vrouwen ontmoeten in een ontmoetingscentrum.

5.5 *Samenvattend*

In dit hoofdstuk is allereerst nagegaan in hoeverre vrouwen in hun buurt contacten onderhouden met anderen. Het aantal contacten blijkt te variëren. Een kleine minderheid van de vrouwen (1/5) heeft geen of hooguit enkele contacten, de helft kent drie tot tien mensen in de buurt en drie op de tien vrouwen hebben een groot netwerk: ze kennen meer dan tien mensen bij naam. 80 procent maakt wel eens een praatje met drie of meer mensen in de buurt. De helft van de vrouwen zou graag meer contacten willen. Dit geldt het meest voor Surinaamse vrouwen, die gemiddeld wat ouder zijn en van wie een derde alleen woont. Maar ook andere vrouwen willen graag meer contact. Vrouwen willen via contacten onder meer hun kennis van de Nederlandse taal en van de omgeving verbeteren. Niet altijd zijn ze zelf in staat mensen te vinden om mee op te trekken. De vrouwen die geen behoefte hebben aan meer contacten, geven aan hun handen al vol te hebben aan andere zaken: de zorg voor hun kinderen, andere contacten of hun gezondheid. Van de geïnterviewden maakt een kleine meerderheid (6 op de 10) gebruik van activiteiten die diverse Rijswijkse voorzieningen aanbieden op het gebied van welzijn, onderwijs, jeugd, en religieuze of zelforganisaties. Een kwart maakt gebruik van het voorzieningenaanbod van Stichting Welzijn Rijswijk, een op de acht vrouwen van Vluchtelingenwerk Rijswijk. Vooral voor religieuze voorzieningen moeten vrouwen het vaak buiten Rijswijk zoeken. Rijswijk heeft bijvoorbeeld geen moskee en geen mandir (Hindostaanse tempel). Surinaamse vrouwen zoeken naar verhouding het vaakst hun heil buiten Rijswijk, wat begrijpelijk is gezien de grote Hindostaanse gemeenschap in Den Haag en het daarmee samenhangende hoge voorzieningenniveau in eigen kring in die stad.

Ongeveer een tiende van de vrouwen zegt vrijwilligerswerk te doen, maar een veel groter deel, één op de drie ondervraagden, helpt mee of is actief op de school van de kinderen. Daarnaast is er een beperkt aantal vrouwen dat activiteiten organiseert voor andere vrouwen of voor buurtbewoners of helpt bij activiteiten voor kinderen en jongeren. De animo om meer te doen voor anderen, al dan niet op reguliere basis, is groot. Zo'n 40 tot 50 procent van de vrouwen zegt actief te willen worden op één of meer van deze

terreinen, of vrijwilligerswerk te willen doen in Rijswijk. Hoger opgeleiden zijn het meest gemotiveerd. Vrijwilligerswerk is echter niet de belangrijkste ambitie die vrouwen hebben als het gaat om maatschappelijke participatie. Maar liefst 80 procent heeft de ambitie in de nabije toekomst te gaan werken of een opleiding te volgen. Driekwart zegt desgevraagd (meer) te willen sporten; vooral aerobics en fitness (voor vrouwen) zijn populair. Zes op de tien vrouwen willen met anderen praten over opvoeding en 45 procent wil Nederlandse les gaan volgen of heeft interesse in een maatje. Als vrouwen moeten kiezen wat hun belangrijkste ambitie voor de nabije toekomst is kiest de helft voor werk, een kwart voor een opleiding of cursus (onder meer Nederlands) en een tiende voor vrijwilligerswerk.

6 *Kansen en belemmeringen voor participatie*

In dit hoofdstuk bespreken we welke kansen en belemmeringen voor participatie de geïnterviewde vrouwen benoemen. Het kan zowel gaan om kansen en belemmeringen voor deelname aan voorzieningen, als voor andere vormen van actief zijn buitenshuis via vrijwilligerswerk, het organiseren van activiteiten, het volgen van opleidingen of buitenshuis werken. Kansen en belemmeringen kunnen er zijn bij vrouwen zelf (te weinig opleiding, niet buitenshuis willen werken), maar kunnen ook liggen in de informele kring (steun van partner of familie) of zich voordoen in de interactie met de omgeving. Bijvoorbeeld door het ontbreken van voorzieningen of een gebrekkige aansluiting van aanbod bij behoeften van vrouwen. Het hoofdstuk begint met een overzicht van belemmeringen voor participatie (6.1), daarna volgen de kansen voor participatie (6.2). In paragraaf 6.3 vatten we de resultaten kort samen.

6.1 *Belemmeringen voor participatie*

Voorzieningen die de vrouwen missen

Een eerste belemmering om buitenshuis actief te worden kan liggen in het feit dat de voorzieningen of activiteiten die Rijswijk aanbiedt vrouwen niet aanspreken. We vroegen de vrouwen daarom of zij voorzieningen of activiteiten missen in Rijswijk. Dat blijkt voor twee derde het geval. Vooral Marokkaanse vrouwen missen veel. Van hen missen negen op de tien vrouwen aanbod of activiteiten. Een analyse van de open antwoorden (welke activiteiten of voorzieningen missen vrouwen vooral?) geeft het volgende beeld van het gewenste type activiteiten. Respondenten missen het meest sportactiviteiten gericht op vrouwen (17 keer), zoals zwemmen voor vrouwen, een sportschool voor vrouwen, sportactiviteiten georganiseerd voor en door allochtone vrouwen en fietslessen voor

vrouwen. Enkele vrouwen noemen daarnaast *betaalbare* sportactiviteiten. Een tiental vrouwen mist Arabische les voor kinderen, voor vrouwen en kinderen, of les in Hindi. Bijna een zelfde aantal mist Nederlandse taallessen, waarbij een aantal toevoegt: voor vrouwen. Een enkeling heeft daarbij een specifieke invulling op het oog, bijvoorbeeld taallessen gecombineerd met opleiding (naar voorbeeld van ROC Midden Nederland) of taallessen met een maatje aan huis. Een tiental vrouwen mist religieuze voorzieningen in Rijswijk, zoals een moskee of mandir. Daarnaast missen twaalf respondenten (voldoende) activiteiten voor vrouwen. Sommigen specificeren dat het bijvoorbeeld gaat om naaien, kooklessen of koffieochtenden (met andere allochtone vrouwen). Eén vrouw noemt een cursus om het zelfbewustzijn van vrouwen te versterken. Een klein aantal vrouwen vindt dat er voor kinderen onvoldoende is te doen in Rijswijk of in de buurt, bijvoorbeeld in vakanties of na schooltijd. Enkelingen missen tot slot specifiek aanbod voor (ondersteuning van) jongeren/kinderen. Specifiek noemen ze activiteiten of hulpaanbod/ondersteuning voor jongeren (bijvoorbeeld na scheiding van ouders), hulp bij het begeleiden van kinderen naar het voortgezet onderwijs, zwembad voor kinderen op school, voetbalvelden voor kinderen en een grote speeltuin. Daarnaast noemt een enkeling cultureel aanbod zoals Turkse muzieklessen, zangles in Hindi, sociale activiteiten/ontmoeting in het algemeen, sollicitatietraining, een betaalbaar uitgaansleven, subsidies voor studies en opleidingen 'zoals de UAF'¹⁰ en tot slot 'een gemeente die zich echt verantwoordelijk voelt, mensen goed begeleidt, echt sympathie heeft voor burgers, en niet alleen bureaucratisch handelt.'

Onbekendheid

Dat vrouwen activiteiten missen of er geen gebruik van maken kan deels te maken hebben met kennisgebrek. Eerder bleek dat slechts een minderheid van de vrouwen gebruik maakt van het activiteiten-aanbod van Vluchtelingenwerk Rijswijk en Stichting Welzijn Rijswijk.

¹⁰ Een stichting die opleidingen financiert voor studenten met een vluchtelingenachtergrond.

Een voor de hand liggende vraag is in hoeverre vrouwen bekend zijn met het aanbod van deze instellingen. Degenen die niet aan activiteiten bij vluchtelingenwerk of stichting Welzijn Rijswijk hebben deelgenomen is gevraagd waarom zij dit niet hebben gedaan. De vraag was open, vrouwen konden maximaal twee redenen noemen. De antwoorden zijn gecategoriseerd.

Tabel 6.1 Redenen om niet deel te nemen aan activiteiten van Vluchtelingenwerk of Stichting Welzijn Rijswijk (1 of 2 belangrijkste redenen, %)

	Vluchtelingenwerk Rijswijk (N=70)	Stichting Welzijn Rijswijk (N=60)
Niet op mij van toepassing (ik ben geen vluchteling)	16%	2%
Ik ken de activiteiten niet	54%	47%
Ik heb er geen behoefte aan	19%	22%
De sfeer spreekt mij niet aan	3%	2%
Er is geen opvang voor mijn kind(eren)	1%	3%
Ik wil graag deelnemen aan een activiteit met vrouwen uit mijn eigen groep	-	2%
Ik wil graag deelnemen aan een activiteit in een gemengde groep (vrouwen uit andere etnische groepen dan waartoe ik behoor en Nederlandse vrouwen)	3%	3%
Anders	13%	33%

In beide gevallen is verreweg de meest genoemde reden dat vrouwen de activiteiten niet kennen. Ruim de helft van de vrouwen die niet aan activiteiten bij Vluchtelingenwerk hebben deelgenomen noemt deze reden (tabel 6.1). Een minderheid laat weten dat de activiteiten niet op hen van toepassing zijn (zij zijn bijvoorbeeld

geen vluchteling)¹¹, of dat ze er geen behoefte aan hebben. Een enkeling noemt het ontbreken van kinderopvang of de sfeer als reden om niet deel te nemen. Tot slot zijn er privéomstandigheden die sommige vrouwen ervan weerhouden om deel te nemen. Zo laten enkele vrouwen weten tot voor kort altijd gewerkt te hebben en daarom nooit tijd te hebben gehad voor dit soort activiteiten of vanwege gezondheidsredenen niet deel te nemen.

Voor Stichting Welzijn Rijswijk is het beeld ongeveer hetzelfde. Zoals gezegd maken iets meer vrouwen wel gebruik van de activiteiten die deze stichting aanbiedt. Van de 58 vrouwen die dit niet doen, geeft bijna de helft te kennen niet bekend te zijn met het aanbod. Ongeveer een kwart heeft geen behoefte aan deelname (tabel 6.1). Enkele vrouwen noemen het ontbreken van kinderopvang als een reden om niet deel te nemen, vinden de sfeer niet leuk (1 keer), of willen het liefst activiteiten met alleen vrouwen van dezelfde etnische herkomst (1 keer) of juist met vrouwen uit verschillende etnische groepen (2 keer) en denken dit niet bij Stichting Welzijn te vinden. Twintig vrouwen noemen overige redenen. Een aantal keren gaat het om tijdsknelpunten (tijdgebrek of tijden die niet aansluiten bij overige verplichtingen die vrouwen hebben) en gezondheidsredenen, en enkelingen noemen redenen als onbekendheid met het wijkcentrum, te ver, zelf actief bij een andere stichting en daarom geen tijd, nooit aan gedacht om deel te nemen, nooit gevraagd, of te duur. Eén vrouw tot slot vindt de activiteiten niet interessant en een ander voelt zich er niet bij thuis omdat er vaak alleen autochtonen aan deelnemen.

Welke activiteiten weten vrouwen spontaan te noemen? Van vluchtelingenwerk Rijswijk zijn de taal- en conversatielessen het meest bekend. Deze zijn genoemd door 9 vrouwen. De overige activiteiten worden steeds door hooguit 4 vrouwen genoemd (tabel 6.2).

¹¹ Vluchtelingenwerk Rijswijk richt zich behalve op vluchtelingenvrouwen overigens ook op andere vrouwen met een migrantenachtergrond.

Tabel 6.2 Welke activiteiten van Vluchtelingenwerk Rijswijk kennen de vrouwen? (aantallen)

	Aantal
Spreekuur	2
Informatieservice	1
Huisbezoeken	-
Taal- en conversatieles	9
Juridische ondersteuning	2
Wereldvrouwen	4
Mindspringproject	1
De kleine kunstenaar	-
Internetcursus	-
Voorlichting	1
Project textiele kunstvaardigheid	4
Anders	4

Van de wijkcentra (Stichting Welzijn Rijswijk) zijn de yogalessen, het Suikerfeest en groepsbijeenkomsten het meest bekend, zij het onder niet meer dan hooguit een tiende van de vrouwen. Enkele vrouwen kennen daarnaast het aerobicsaanbod, de naai- of fietslessen en het project textiele handvaardigheid (tabel 6.3).

Tabel 6.3 Welke activiteiten van Stichting Welzijn Rijswijk kennen de vrouwen? (aantallen)

	Aantal
Groepsbijeenkomst voor deelnemers	6
Opstapje	-
Naailessen	4
Fietslessen	2
Yoga	8
Aerobics	4
Project textiele kunstvaardigheid	3
Suikerfeest in het wijkcentrum	7
Anders	20

Twintig vrouwen noemen overige activiteiten. Het meest noemen zij computercursussen (5). Verder noemen enkele vrouwen activiteiten die in feite te rekenen zijn tot 'groepsbijeenkomsten': praatgroepen, koffieochtend of opvoedingsbijeenkomsten. Enkelingen noemen overige activiteiten als buikdansen, line-dansen, pedicure, Turkse taalles, kaarten voor ouderen, sportactiviteiten, bloemschikken, bingo, biljarten en 'voorlichting'.

Belemmeringen voor deelname aan activiteiten of vrijwilligerswerk

We legden vrouwen de volgende vraag voor: 'Wat zou voor u de belangrijkste reden zijn waardoor u geen (nieuwe) activiteiten buitenshuis kunt doen?' Bij de toelichting is benadrukt dat het hier niet gaat om betaald werk, maar bijvoorbeeld om het volgen van een cursus, sporten, een buurthuis of religieuze instelling bezoeken of vrijwilligerswerk doen.

Tabel 6.4 Belemmeringen om buitenshuis activiteiten te ondernemen (aantallen en %)

	Aantal	%
Er is geen belemmering	17	21%
Te druk met zorgen voor kinderen	24	30%
Te druk met werk	4	5%
Te druk met opleiding/cursus	1	1%
Gebrekkige gezondheid	22	28%
Geen belangstelling	5	6%
Anders	7	9%
Totaal	80	100%

Vier vijfde van de vrouwen noemt een belemmering (tabel 6.4). De zorg voor de kinderen blijkt voor 30 procent een belemmering om buitenshuis actief te worden. Voor bijna een even groot aantal is de gezondheid reden om niet veel buitenshuis te kunnen doen. Slechts een enkeling zegt geen belangstelling of interesse te hebben in activiteiten buitenshuis. Opvallend genoeg wordt de zorg voor kinderen nauwelijks door laagopgeleiden genoemd als reden om niet buitenshuis actief te kunnen zijn. Laagopgeleiden noemen relatief vaak een slechte gezondheid als reden om niet te kunnen participeren. Ook alleenstaande moeders noemen deze factor vaak, althans vaker dan vrouwen met een partner. Alleenstaande vrouwen zonder inwonende kinderen noemen evenwel een slechte gezondheid met afstand het meest.

Via stellingen vroegen we de respondenten naar mogelijke belemmeringen om activiteiten buitenshuis te ondernemen. Allereerst ging het daarbij om belemmeringen die bij de vrouwen

zelf liggen, bijvoorbeeld op het gebied van taalbeheersing. Taal blijkt voor een kwart van de vrouwen een belemmering om deel te nemen aan activiteiten buitenshuis. Een nog belangrijkere belemmering, die ook al bij voorgaande vraag naar voren kwam, is een gebrekkige gezondheid. In totaal twee vijfde van de vrouwen noemt haar gebrekkige gezondheid als reden om niet deel te kunnen nemen aan activiteiten. Laagopgeleide vrouwen noemen deze belemmering het meest. Vluchtelingenvrouwen geven vergeleken met Marokkaanse en Surinaamse vrouwen het vaakst te kennen dat de taal een belemmering vormt. Bij Marokkaanse en Surinaamse vrouwen speelt dit nauwelijks. Een minder goede gezondheid is voor Surinaamse vrouwen naar verhouding vaak een belemmering om te participeren. Alleenstaande moeders noemen gezondheid vaker als probleem dan moeders met een partner.

Tabel 6.5 Belemmeringen bij vrouwen zelf om activiteiten buitenshuis te ontplooiën (% eens/oneens)

	Helemaal mee eens	Gedeelte- lijk mee eens	Gedeelte- lijk mee oneens	Helemaal mee oneens	Niet van toepassing
Door mijn kennis van het Nederlands kan ik niet goed meedoen aan activiteiten buitenshuis.	16%	9%	3%	71%	1%
Door mijn gezondheid kan ik niet deelnemen aan activiteiten buitenshuis.	25%	16%	5%	54%	-
Ik zou liever betaald werk doen dan vrijwilligerswerk.	59%	18%	8%	16%	-

Een belangrijke belemmering om niet actief te worden als *vrijwilliger* blijkt de voorkeur voor een betaalde baan bij veel vrouwen. In het vorige hoofdstuk kwam deze voorkeur al duidelijk naar voren bij de bespreking van ambities voor de toekomst. Maar liefst 80 procent van de ondervraagden zegt liever betaald werk te willen dan vrijwilligerswerk; zes op de tien vrouwen is hierin heel stellig. Vluchtelingenvrouwen zijn het stelligst.

Belemmeringen in de informele kring liggen vooral op het vlak van zorgtaken (tabel 6.6). Veel vrouwen zijn het eens met de stelling dat ze moeilijk buitenshuis actief kunnen zijn vanwege de zorg voor hun kinderen. Een derde is het met deze stelling helemaal eens, en nog eens een vijfde gedeeltelijk. Onder de subgroep van vrouwen met kinderen zijn deze aandelen nog hoger. De meerderheid van de vrouwen met jonge kinderen zegt dan ook alleen mee te kunnen doen aan activiteiten buitenshuis als er opvang bij de activiteit is voor de kinderen. Marokkaanse en vluchtelingenvrouwen noemen deze belemmering vaker dan Surinaamse vrouwen, vermoedelijk vanwege de gemiddeld hogere leeftijd van de laatsten (en daarmee ook van hun kinderen). Alleenstaande moeders geven vaker dan moeders met een partner te kennen dat er kinderopvang moet zijn geregeld willen ze actief worden buitenshuis. Belemmeringen van de zijde van de (schoon)familie uit oogpunt van religie of angst voor roddel spelen nauwelijks een rol van belang volgens de ondervraagden. Wel zijn mantelzorgtaken voor een derde van de vrouwen een reden om niet veel activiteiten buitenshuis te kunnen ontplooiën, blijktens de antwoorden op de stelling 'Ik zorg veel voor mensen (bijvoorbeeld familie, burens) en heb daardoor geen tijd voor extra activiteiten.'

Tabel 6.6 Belemmeringen om buitenshuis activiteiten te ontplooiën uit informele kring (% eens/oneens)

	Helemaal mee eens	Gedeelte- lijk mee eens	Gedeelte- lijk mee oneens	Helemaal mee oneens	Niet van toepas- sing
Door de zorg voor mijn gezin kom ik niet aan activiteiten buitenshuis toe.	32%	20%	6%	28%	14%
Ik kan alleen meedoen aan activiteiten buitenshuis als er opvang bij de activiteit is voor mijn kind(eren).	48%	8%	1%	24%	20%
Mijn familie en schoonfamilie hebben er bezwaar tegen als ik activiteiten buitenshuis zou doen.	4%	3%	89%	5%	-
Om roddel te voorkomen doe ik liever geen activiteiten buitenshuis.	4%	4%	1%	90%	1%
Ik zorg veel voor mensen (bv. familie, burens) en heb daardoor geen tijd voor extra activiteiten.	15%	16%	5%	61%	3%
Vanwege mijn geloof doe ik liever geen activiteiten buitenshuis.	4%	6%	3%	86%	1%

Belemmeringen in de interactie met de omgeving zijn in één stelling aan de orde gekomen. Vrouwen is de stelling voorgelegd 'Instellingen hebben vaak een andere cultuur die niet bij mij past.' Een vijfde van de vrouwen is het hiermee helemaal eens, nog eens een vijfde gedeeltelijk (tabel 6.7). Hoewel maar weinig vrouwen bij Vluchtelingenwerk Rijswijk of Welzijn Rijswijk de sfeer van de instelling als reden noemden om er niet aan activiteiten deel te nemen, laten de antwoorden op de stelling zien dat een deel van de respondenten wel degelijk een afstand ervaart tot instellingen.

Tabel 6.7 Belemmeringen in relatie tot de formele omgeving (% eens/oneens)

	Helemaal mee eens	Gedeeltelijk mee eens	Gedeeltelijk mee oneens	Helemaal mee oneens	Niet van toepassing
Instellingen hebben vaak een andere cultuur die niet bij mij past	21%	20%	9%	49%	1%

Belemmeringen voor participatie op de arbeidsmarkt

Belemmeringen om een baan buitenshuis te aanvaarden komen deels overeen met belemmeringen die zijn genoemd voor deelname aan activiteiten buitenshuis en vrijwilligerswerk. Zo meent een derde van de vrouwen dat zij het Nederlands niet voldoende beheersen om te kunnen werken (tabel 6.8). Een minder goede gezondheid blijkt onder de respondenten, ook als het gaat om betaald werk, een nog grotere belemmering dan taalbeheersing. Twee op de vijf vrouwen is het er deels of geheel mee eens door haar gezondheid niet te kunnen werken (zie tabel 6.8). Opnieuw zijn dit het vaakst laagopgeleiden. Bij elkaar een kleine kwart van de vrouwen heeft niet veel interesse in een betaalde baan; dit aandeel is het hoogst onder laagopgeleiden en het laagst onder hoogopgeleiden. Voor vluchtelingenvrouwen is opnieuw de beheersing van het Nederlands een grotere belemmering dan voor Marokkaanse en Surinaamse vrouwen. Gezondheidsproblemen zijn voor Surinaamse vrouwen relatief vaak een reden om niet te kunnen werken.

Tabel 6.8 Belemmeringen voor arbeidsdeelname bij vrouwen zelf (% eens/oneens)

	Helemaal mee eens	Gedeeltemeestal mee eens	Gedeeltemeestal oneens	Helemaal oneens	Niet van toepassing
Omdat ik niet goed Nederlands spreek kan ik niet werken.	16%	5%	8%	71%	-
Door mijn gezondheid kan ik niet werken.	26%	14%	5%	55%	-
Ik heb geen interesse in een baan buitenshuis.	14%	9%	5%	69%	4%

Weinig vrouwen geven weerstanden uit de familiekring aan als belemmering om een baan te aanvaarden. Wel geldt de zorg voor kinderen opnieuw als een belemmering in de informele sfeer (tabel 6.9). 30 procent van de vrouwen is het ermee eens dat het moeilijk is een baan te vinden omdat ze geen goede opvang hebben voor de kinderen. Opvattingen over de zorgrol van vrouwen zelf kunnen deels eveneens een belemmering vormen voor participatie. Ruim een kwart van de respondentes vindt dat vrouwen moeten stoppen met werken als ze een kind krijgen. Eén op de vijf vrouwen stemt deels of geheel in met de stelling dat vrouwen bij weerstanden van de partner tegen een betaalde baan dit zouden moeten accepteren.

Tabel 6.9 Belemmeringen voor arbeidsdeelname, in informele kring of bij vrouwen zelf (% eens/oneens)

	Helemaal mee eens	Gedeelte- lijk mee eens	Gedeelte- lijk mee oneens	Helemaal mee oneens	Niet van toepassing
Mijn familie of schoonfamilie vindt het niet goed als ik werk	8%	-	1%	80%	11%
Het is voor mij moeilijk een baan te vinden omdat ik geen goede opvang voor de kinderen kan vinden	24%	6%	3%	45%	23%
Bij het krijgen van een kind moet de vrouw stoppen met werken	16%	10%	21%	53%	-
Als de man niet wil dat de vrouw werkt, moet de vrouw dit accepteren	10%	10%	13%	66%	-

Voorwaarden om ambities te realiseren

In het vorige hoofdstuk bleek dat, naast vrijwilligerswerk, een betaalde baan of een opleiding voor veel vrouwen de belangrijkste ambitie is voor de toekomst. We vroegen hun wat ze nodig hebben om hun ambities te kunnen realiseren. Ook de antwoorden op deze vraag kunnen een beeld geven van ervaren belemmeringen. Het meest noemen vrouwen het verbeteren van hun kwalificaties door het volgen van een opleiding (18 keer) of taallessen (11). Hulp van de gemeente bij het vinden van werk of opleidingen, deels ook vergoeding van opleidingen, noemen 16 vrouwen als voorwaarde om hun ambities te kunnen realiseren. Negen vrouwen geven antwoorden die te vatten zijn onder de categorie 'een kans krijgen'. Zo

zegt een vrouw: 'Ik moet ook de kans krijgen om me te bewijzen, ik ben al zo vaak afgewezen bij sollicitaties.' Een ander geeft aan alleen te kunnen werken als er licht (aangepast) werk voor haar is, vanwege haar minder goede gezondheid. Zes vrouwen noemen hun gezondheid; die moet verbeteren om te kunnen werken of hun andere ambities te kunnen realiseren. Vijf vrouwen kunnen alleen actief worden als er kinderopvang is voor hun kinderen. Tot slot noemen vrouwen dingen als 'eigen inzet' en 'zelf solliciteren'. Eén vrouw noemt steun van haar partner als voorwaarde.

6.2 *Kansen voor participatie*

Behalve belemmeringen hebben we ook kansen voor participatie geïnventariseerd. Allereerst als het gaat om activiteiten buitenshuis.

Kansen voor activiteiten en vrijwilligerswerk

Wat zijn de belangrijkste motieven voor vrouwen om buitenshuis activiteiten te ontplooiën? Sociale contacten blijken de belangrijkste reden om meer buitenshuis actief te worden (tabel 6.10). Nieuwe vaardigheden of kennis opdoen geldt voor een kwart van de vrouwen als belangrijke reden. Plezier in de activiteit of het gevoel hebben iets nuttigs te doen zijn voor achtereenvolgens veertien en tien procent het belangrijkste motief. Dertien vrouwen geven andere antwoorden. Enkelen van hen hebben geen behoefte aan activiteiten buitenshuis, anderen hopen er hun gezondheid of leeftoestand mee te verbeteren, denken dat het voldoening geeft om actiever te worden of noemen iets doen voor anderen als motivatie. Naar opleiding en etnische herkomst doen zich geen verschillen voor in de genoemde motieven om actief te willen worden. Wel zijn sociale contacten als motief verreweg het belangrijkste voor alleenstaande vrouwen zonder kinderen. Tussen moeders met inwonende kinderen met en zonder partner doen zich geen noemenswaardige verschillen voor.

Tabel 6.10 Motieven om buitenshuis actief te worden (aantallen en %)

	Aantal	%
Sociale contacten	30	38%
Plezier (in de activiteit)	11	14%
Het gevoel hebben iets nuttigs te doen	8	10%
Nieuwe vaardigheden of kennis opdoen	18	23%
Anders	13	16%
Totaal	80	100%

Ook een aantal stellingen geeft inzicht in de mate waarin vrouwen kansen zien voor zichzelf om te participeren. Allereerst hebben we stellingen voorgelegd over activiteiten en vrijwilligerswerk (tabel 6.11). Vrouwen blijken niet zonder meer overtuigd dat ze de mogelijkheden kennen om activiteiten buitenshuis te ontplooiën. Hierover zijn ze verdeeld. Wel denkt een meerderheid de kennis en vaardigheden te hebben om actief te worden. Zes op de tien vrouwen geven aan het zelfvertrouwen te hebben om activiteiten te ontplooiën en bijna twee derde is het er helemaal of gedeeltelijk mee eens dat instellingen iemand als zij kunnen gebruiken als vrijwilliger. Een kwart is het hier echter helemaal niet mee eens (zie tabel). Er doen zich op dit vlak geen verschillen voor naar de achtergrondkenmerken opleiding en etnische herkomst, behalve als het gaat om de eigen inschatting van kennis en vaardigheden om actief te worden. Naarmate het opleidingsniveau toeneemt zijn vrouwen hierover positiever gestemd. Daarnaast denken moeders met een partner vaker de kennis en vaardigheden te hebben om buitenshuis actief te worden dan moeders zonder partner. Zij zijn er ook meer van overtuigd dat een instelling iemand als zij kunnen gebruiken als vrijwilliger.

Tabel 6.11 Bevorderende factoren om buitenshuis actief te worden bij vrouwen zelf (% eens/oneens)

	Helemaal mee eens	Gedeelte- lijk mee eens	Gedeelte- lijk mee oneens	Helemaal mee oneens	Niet van toepas- sing
Ik ken de mogelijkheden om activiteiten buitenshuis te doen	26%	24%	8%	43%	
Ik denk dat ik de kennis en vaardigheden heb om activiteiten buitenshuis te doen	51%	18%	13%	19%	
Voor het meedoen aan activiteiten buitenshuis heb ik genoeg zelfvertrouwen	61%	14%	11%	14%	
Ik denk dat instellingen iemand als ik kunnen gebruiken als vrijwilliger	40%	23%	9%	25%	4%

Voor de vrouwen met een partner vormt deze volgens de overgrote meerderheid geen enkele belemmering om buitenshuis activiteiten te kunnen ontplooiën. Bijna niemand denkt dat hij ertegen zou zijn (6.12). Daarnaast is hoopgevend dat twee derde van de vrouwen de stelling onderschrijft dat ze zeker vrijwilligerswerk zouden willen doen als ze gevraagd zouden worden. Al eerder kwam naar voren dat vrouwen lang niet altijd zelf de weg weten te vinden naar vrijwilligerswerk.

Tabel 6.12 Bevorderende factoren om buitenshuis actief te worden: omgeving (% eens/oneens)

	Helemaal mee eens	Gedeelte- lijk mee eens	Gedeelte- lijk mee oneens	Helemaal mee oneens	Niet van toepas- sing
Mijn partner zou het goedvinden als ik activiteiten buitenshuis zou doen	51%	4%	3%	1%	41%
Als ik gevraagd zou worden, dan zou ik zeker vrijwilligerswerk willen doen	34%	31%	4%	31%	-

Kansen voor opleiding en werk

Als het gaat om betaald werk zijn de kansen eveneens gunstig (tabel 6.13). Twee derde van de vrouwen denkt (deels) de wegen te kennen om werk en opleidingen te vinden. Een nog iets groter deel stemt in met de stelling dat zij de kennis en vaardigheden hebben om te werken en ruim acht op de tien vrouwen menen het zelfvertrouwen te hebben om op de arbeidsmarkt actief te worden. Surinaamse vrouwen hebben het vaakst en vluchtelingenvrouwen het minst vaak de overtuiging dat zij de wegen kennen om werk te vinden. Een derde van de vluchtelingenvrouwen is het er helemaal mee eens dat zij de wegen kent naar werk, tegen 60 tot 80 procent van achtereenvolgens de Marokkaanse en de Surinaamse respondenten.

Tabel 6.13 Bevorderende factoren voor opleiding en werk, bij vrouwen zelf (% eens)

	Helemaal mee eens	Gedeelte- lijk mee eens	Gedeelte- lijk mee oneens	Helemaal mee oneens	Niet van toepas- sing
Ik ken de wegen om werk te vinden	60%	6%	9%	25%	-
Ik weet waar ik opleidingen kan volgen	53%	13%	6%	28%	1%
Ik denk dat ik de kennis en vaardigheden heb om te werken	55%	20%	8%	18%	-
Ik heb genoeg zelfvertrouwen voor een baan buitenshuis	70%	14%	5%	11%	-

De partner is ook hier geen belemmering (tabel 6.14). Vrouwen met een partner zijn bijna unaniem van mening dat deze achter hen zou staan als ze zouden willen werken of een opleiding zouden willen volgen.

Tabel 6.14 Bevorderende factoren voor werk of opleiding in eigen kring (% eens/oneens)

	Helemaal mee eens	Gedeelte- lijk mee eens	Gedeelte- lijk mee oneens	Helemaal mee oneens	Niet van toepas- sing
Mijn partner zou het goed vinden als ik zou werken	50%	5%	-	4%	41%
Mijn partner zou het goed vinden als ik een opleiding zou volgen	53%	-	4%	1%	41%

6.3 *Samenvattend*

Veel vrouwen willen participeren, maar wat hebben zij nodig om dit te kunnen doen, wat houdt hen tegen, of wat kan hen motiveren? Deze vragen stonden centraal in dit hoofdstuk. Om vrouwen te laten deelnemen aan activiteiten zou het aanbod in Rijswijk moeten zijn afgestemd op behoeften van vrouwen. Wat dit betreft is er nog het nodige te winnen, óók waar het gaat om voorlichting over activiteiten en bereik van vrouwen. Veel vrouwen missen voorzieningen in Rijswijk. Het meest genoemd is sportaanbod voor vrouwen (17 keer). Daarnaast noemt een wat beperkter aantal (steeds rond de tien vrouwen) onder andere Arabische les, Nederlandse taalles aansluitend bij hun behoeften, religieuze voorzieningen, en activiteiten voor vrouwen. Deels bieden de genoemde voorzieningen dit soort activiteiten aan, maar dat is bij de meeste vrouwen niet bekend.

Wat houdt vrouwen tegen om buitenshuis actief te worden? Voor een deel is de zorg voor kinderen een belemmering om activiteiten buitenshuis te ontplooiën. Een meerderheid van de vrouwen met jonge kinderen zegt dan ook alleen aan activiteiten te kunnen meedoen als er kinderopvang bij is. Vooral vluchtelingenvrouwen voelen zich weerhouden door hun (te) beperkte beheersing van het Nederlands. Gezondheidsredenen zijn voor eveneens een flink aantal vrouwen een reden om niet buitenshuis actief te kunnen worden. Wat betreft vrijwilligerswerk geldt dat veel vrouwen hier weliswaar voor open staan, maar de meerderheid zou liever betaald werk doen. Vooral vluchtelingenvrouwen zijn hierin stellig. Mantelzorgtaken zijn voor een op de drie vrouwen in meerdere of mindere mate een belemmering om buitenshuis actief te zijn. Bijna geen enkele vrouw meldt dat haar partner haar tegenhoudt om buitenshuis activiteiten te ontplooiën, een opleiding te volgen of te gaan werken. Wel weerhoudt de weinig aansprekende cultuur van instellingen twee op de vijf vrouwen in meerdere of mindere mate hiervan. Dit geeft aan dat instellingen in de ogen van vrouwen nog weinig aansluiten bij hun behoeften.

Vrouwen hebben in meerderheid vertrouwen in hun kennis of vaardigheden om buitenshuis actief te worden. Toch hebben velen nog iets extra's nodig om echt te gaan participeren. Lang niet iedereen weet de weg te vinden naar opleidingen, vrijwilligers- of betaald werk. Een niet gering aantal vrouwen zegt zeker vrijwilligerswerk te gaan doen als ze gevraagd zouden worden. Daarnaast geeft een aantal vrouwen aan dat zij meer opleidingen, (financiële) hulp of bemiddeling nodig hebben om hun ambities te kunnen verwezenlijken.

7 *Conclusies en aanbevelingen*

De gemeente Rijswijk heeft in haar emancipatienotitie de ambitie geuit de emancipatie en participatie van verschillende groepen allochtone vrouwen in de gemeente te ondersteunen. Daarnaast wil de gemeente deze vrouwen meer laten participeren in het aanbod van voorzieningen van de Stichting Welzijn Rijswijk en Vluchtelingenwerk Rijswijk. De instellingen hebben nog onvoldoende beeld van de behoeften en vragen van vrouwen en willen graag meer 'outreaching' werken. Het ontbreekt de gemeente en de instellingen aan voldoende inzicht in de omvang van groepen, hun achtergrondkenmerken, de mate waarin vrouwen al participeren en hun behoeften aan participatie en aan ondersteuning daarbij, om het beleid goed te kunnen vormgeven.

Het Verwey-Jonker Instituut heeft daarom in opdracht van de gemeente Rijswijk onderzoek verricht naar de ambities, belemmeringen en kansen voor participatie en behoeften aan ondersteuning van niet-westerse allochtone vrouwen in de gemeente die nog weinig participeren. Daarbij hebben we allereerst een globaal beeld geschetst van de categorie niet-westerse vrouwen in Rijswijk met gegevens uit de gemeentelijke basisadministratie. Dat beeld is verder ingekleurd door landelijke gegevens over participatie. Deze gegevens zijn gebruikt om keuzen te maken bij de selectie van respondenten voor het empirische deel van het onderzoek.

Interviews met 80 allochtone vrouwen die niet (of maximaal 12 uur per week) werken en geen voltijds opleiding volgen vormen de kern van het onderzoeksmateriaal. Vrouwen dus, die op het vlak van opleiding en werk niet maatschappelijk actief zijn, maar zich mogelijk wel vrijwillig of in informele kring voor anderen inzetten. De vrouwen zijn grotendeels gevonden via een gestratificeerde steekproef in drie wijken onder de grootste etnische groepen

allochtone vrouwen in Rijswijk. Daarnaast zijn ze via andere geïnterviewden en via onder andere contacten van interviewers gevonden.

In paragraaf 7.1 presenteren wij de conclusies van het onderzoek aan de hand van de onderzoeksvragen. In paragraaf 7.2 formuleren we op basis van de conclusies aanbevelingen aan de gemeente Rijswijk en de betrokken welzijnsinstellingen.

7.1 Conclusies

Hoe groot is de doelgroep niet-westerse allochtone vrouwen in Rijswijk, hoe ziet deze groep eruit? Welke subgroepen zijn te onderscheiden?

Rijswijk telt ruim 2.000 volwassen vrouwen van niet-westerse herkomst. Samen vormen zij 10 procent van de Rijswijkse vrouwelijke bevolking van 20 jaar en ouder. De meesten (81%) behoren tot de eerste generatie. Surinaamse vrouwen vormen de grootste groepering: zij vormen grofweg een derde van alle niet-westerse vrouwen in de gemeente. Bekend is dat het - evenals in Den Haag - vooral gaat om Hindostaanse vrouwen. Daarnaast zijn Antilliaanse en Marokkaanse vrouwen goed vertegenwoordigd. De omvang van deze groepen ligt rond de 200. Rijswijk telt veel minder Turkse vrouwen: ruim 130. Samen vormen de Surinaamse, Antilliaanse, Marokkaanse en Turkse vrouwen 58 procent van de niet-westerse vrouwen in de gemeente. De andere 42 procent behoort tot *overige* etnische groeperingen; Afghaanse, Chinese, Irakese en Iraanse vrouwen zijn daarvan de grootste. Afzonderlijk maken deze groeperingen maar een klein deel uit van de totale niet-westerse vrouwelijke bevolking in Rijswijk; niet meer dan enkele procenten per groepering. Samen vormen zij 14 procent van de Rijswijkse vrouwen van niet-westerse herkomst. Ruim een kwart van de Rijswijkse niet-westerse vrouwen is van overige herkomst, afkomstig uit verschillende landen in Azië, Afrika en Zuid-Amerika. De Rijswijkse allochtone vrouwen zijn, zoals ook landelijk geldt, jonger dan autochtone Rijswijkers. Marokkaanse vrouwen en Turkse

vrouwen zijn naar verhouding het jongst. Antilliaanse en Surinaamse vrouwen hebben het vaakst de leeftijd van 65 jaar of ouder bereikt, al is het aandeel vrouwen van deze leeftijd wel vele malen geringer dan onder autochtone vrouwen.

Uit landelijk onderzoek is bekend dat vooral onder Marokkaanse, Turkse, Afghaanse en Irakese vrouwen het aandeel dat niet werkt groot is: 70% (Turkse vrouwen) tot 90% (Afghaanse vrouwen) heeft geen baan (van 12 uur of meer). Ook onder Iraanse vrouwen is de arbeidsdeelname laag. Van de Surinaamse en Antilliaanse vrouwen werkt ruim de helft, zoals ook geldt voor autochtone vrouwen. Van de Marokkaanse, Turkse, Afghaanse en Irakese vrouwen heeft landelijk de helft geen opleiding hoger dan basisonderwijs. Onder Surinaamse en Antilliaanse vrouwen geldt dit voor een vijfde, onder autochtone vrouwen voor een tiende. Veel Turkse en Marokkaanse vrouwen, evenals vrouwen van Afghaanse en Irakese herkomst, hebben een geringe taalvaardigheid in het Nederlands. De taalbeheersing van Iraanse vrouwen is naar verhouding goed. Deze vrouwen zijn gemiddeld ook hoger opgeleid dan Afghaanse en Irakese vrouwen.

Wat zijn de kenmerken, behoeften en ambities betreffende maatschappelijke participatie van de vrouwen onder hen die nog niet of weinig maatschappelijk actief zijn?

Interviewsters van diverse herkomst namen een enquête af onder 80 vrouwen die nog weinig participeren over hun kenmerken, behoeften en ambities waar het maatschappelijke participatie betreft. Surinaamse en Marokkaanse vrouwen vormen de grootste etnische categorieën (elk ruim 20), gevolgd door Turkse vrouwen (10). In totaal zijn zeventien Afghaanse, Iraanse en Irakese vrouwen geïnterviewd, en nog enkele vrouwen uit overige herkomstlanden. Er zijn nauwelijks Antilliaanse vrouwen geïnterviewd. De meeste Antilliaanse vrouwen die we benaderden en die wilden meedoen, bleken (meer dan 12 uur) te werken. Het lijkt er daarmee op dat Antilliaanse vrouwen in Rijswijk gemiddeld vaker een baan hebben dan landelijk geldt. Ook Surinaamse vrouwen die we benaderden bleken relatief vaak te werken en vielen daarom af als respondent voor het onderzoek. De meeste respondenten kwamen als

volwassene naar Nederland voor gezinshereniging of gezinsvorming. Een belangrijk doel van het onderzoek was zowel vrouwen te vinden die dichterbij als vrouwen die wat verder van de arbeidsmarkt af staan. Een zeer relevante factor die de afstand tot de arbeidsmarkt bepaalt is opleiding. Door vrouwen van de eerste generatie van Marokkaanse, Turkse, Afgaanse en Irakese herkomst sterk te vertegenwoordigen in de steekproef, hebben we getracht de groep voldoende te bereiken die het verst van de arbeidsmarkt af staat. Ook is specifiek geselecteerd op alleenstaande moeders. De gemeente Rijswijk onderscheidt deze categorie als een bijzondere groep met mogelijk extra belemmeringen, vragen of behoeften. In totaal blijkt van alle geïnterviewde vrouwen ruim een kwart weinig opleiding te hebben (hooguit vmbo-niveau), bijna de helft middelbaar opgeleid en een kwart hoogopgeleid te zijn. Ruim 80 procent van de vrouwen heeft inwonende kinderen, 22 vrouwen voeden hun kinderen alleen op. De Surinaamse vrouwen zijn gemiddeld ouder dan de vluchtelingenvrouwen en vooral dan de Marokkaanse vrouwen en vaker alleenstaand.¹² Vluchtelingenvrouwen zijn gemiddeld het hoogst opgeleid, maar ook Marokkaanse vrouwen blijken gemiddeld een hoger opleidingsniveau te hebben dan Surinaamse vrouwen en ook dan landelijk geldt. Mogelijk zijn het juist de wat jongere, middelbaar tot hoger opgeleide Marokkaanse vrouwen die naar Rijswijk trekken. Hierover kunnen we niet met zekerheid uitspraken doen op grond van het onderzoek.

De vrouwen die voor dit onderzoek zijn geïnterviewd zijn gemiddeld weinig maatschappelijk actief. Niet alleen werken weinig vrouwen buitenshuis (als gevolg van bewuste selectie), ook verrichten ze weinig vrijwilligerswerk, althans vrijwilligerswerk op reguliere basis. Eén op de tien vrouwen doet dit, maar een groter aandeel, één op de drie, is op enigerlei wijze actief op de school van de kinderen. Kleine aantallen vrouwen zijn actief binnen een eigen (religieuze of etnische) organisatie, helpen bij sport- of spelactiviteiten voor jongeren of kinderen, of organiseren activiteiten voor andere vrouwen of buurtbewoners. Niettemin is er veel animo voor vrijwillige inzet of hulp bij activiteiten. 40 tot 50

¹² Met overige afzonderlijke etnische groepen is geen vergelijking gemaakt. De aantallen zijn hiervoor te klein.

procent van de vrouwen wil actief worden en zich inzetten voor bijvoorbeeld kinderen, ouderen, andere vrouwen of buurtbewoners. Vooral de school van de kinderen heeft al met al grote aantrekkingskracht op vrouwen: bij elkaar driekwart is er actief of zou er actief willen worden. Een meerderheid van de vrouwen denkt iets te kunnen betekenen voor de wijk of voor Rijswijk. De grootste ambities van vrouwen liggen evenwel op het terrein van opleiding en betaald werk. Acht op de tien vrouwen zeggen in de nabije toekomst (meer) te willen werken, en een zelfde aandeel wil een cursus of opleiding volgen, meestal werkgerelateerd. Daarnaast bestaat er grote belangstelling voor sporten. Ook voor activiteiten die de welzijnsstichtingen in Rijswijk (kunnen) aanbieden, zoals bijeenkomsten waarbij met andere ouders wordt gepraat over opvoeding, Nederlandse taallessen of maatjesprojecten bestaat veel animo.

Welke specifieke vragen en behoeften aan ondersteuning hebben deze vrouwen?

De geïnterviewde vrouwen blijken lang niet allemaal de weg te vinden naar instellingen, werk, of opleidingen, of over de middelen te beschikken om aan de slag te kunnen. Uit de antwoorden komt naar voren dat vrouwen nog weinig kennis hebben van het activiteitenaanbod van Vluchtelingenwerk en Stichting Welzijn Rijswijk. Tegelijkertijd hebben ze veel behoeften waarin deze instellingen vermoedelijk deels al voorzien: aan taallessen, sportactiviteiten voor vrouwen en groepsbijeenkomsten voor (allochtone) vrouwen. Vrouwen ervaren een aantal belemmeringen om buitenshuis actief te worden. De helft zegt niet de mogelijkheden te kennen om activiteiten buitenshuis te verrichten, een derde kent de wegen naar opleidingen en werk onvoldoende. Dit verklaart de behoefte van een aantal vrouwen aan hulp van de zijde van de gemeente bij het vinden van werk of een opleiding. Ook hebben sommigen behoefte aan hulp bij de financiering van een opleiding. Daarnaast ervaart een grote minderheid van de vrouwen afstand tot instellingen; dit belemmert hen om buitenshuis actief te worden. Belemmeringen liggen deels ook bij vrouwen zelf of in hun informele omgeving. Een deel van de vrouwen (met name

vluchtelingen vrouwen) beheerst de taal onvoldoende om activiteiten, waaronder betaald werk, te kunnen ontplooiën. Een nog belangrijker belemmering vormt de minder goede gezondheid van een deel van de vrouwen, waaronder naar verhouding veel alleenstaande moeders. De zorg voor de kinderen en onvoldoende (geschikte) opvangmogelijkheden vormen voorts een belangrijke belemmering; voor een deelcategorie geldt dit ook voor mantelzorgtaken. Veel vrouwen met jonge kinderen zeggen alleen aan een activiteit te kunnen deelnemen als er geschikte kinderopvang is; daarnaast geeft een aantal vrouwen aan moeilijk een baan te kunnen vinden door het gebrek aan kinderopvang. Uit landelijk onderzoek is bekend dat vooral Turkse en Marokkaanse vrouwen nog weinig gebruik maken van kinderdagverblijven. Deels speelt daarbij de opvatting een rol dat de familie kinderen beter kan opvangen dan professionals, deels heerst bij vrouwen over deze instellingen het beeld dat ze duur zijn of dat de cultuur niet aansluit bij wat zij prettig vinden (Merens, Keuzenkamp & Das, 2006).

7.2 *Aanbevelingen*

Voor het formuleren van aanbevelingen baseren we ons deels op de onderzoeksuitkomsten en deels op wat uit ander onderzoek bekend is over problemen in de aansluiting tussen vraag en aanbod van voorzieningen aan allochtone vrouwen.

Aan de gemeente

Vluchtelingen vrouwen beter ondersteunen naar werk

Allereerst komt uit het onderzoek het beeld naar voren dat vooral vluchtelingen vrouwen heel graag willen werken, maar de wegen niet altijd kennen en belemmeringen ervaren, bijvoorbeeld op het gebied van taal. Het gaat om relatief hoogopgeleide vrouwen. Dit gegeven vraagt om maatwerk in scholing en toeleiding. Hoewel Rijswijk al veel variatie in het aanbod heeft, is er toch nog een gat tussen wat vrouwen willen en wat ze voor elkaar krijgen. Mogelijk is er nog wat te winnen door het leren van de taal meer te koppelen

aan activiteiten of werk. Taalproductie en -interactie in een natuurlijke setting is immers van groot belang voor het succesvol leren van een tweede taal (bijvoorbeeld Hajer, 2000).

Randvoorwaarden realiseren: kinderopvang

Om vrouwen in Rijswijk beter te ondersteunen bij participatie is het creëren van de juiste randvoorwaarden van groot belang. Dat betekent onder andere voorzien in flexibele (deel)werktijden en toegankelijke voor-, tussen- en naschoolse kinderopvang. Toegankelijk wil zeggen dat vrouwen op de kwaliteit en 'culturele sensitiviteit' ervan moeten kunnen bouwen. Vooral Turkse en Marokkaanse gezinnen maken weinig gebruik van kinderopvang. Door te werken aan vertrouwen in de kwaliteit en aansluiting bij de verwachtingen zou op dit gebied veel te winnen zijn. Ook lijkt het raadzaam vrouwen voor te lichten over de (toegenomen) betaalbaarheid van de kinderopvang voor lage inkomensgroepen en alleenstaande moeders

Interculturalisatie

Interculturalisatie van instellingen houdt in dat deze hun beleid, aanbod en werkwijzen aanpassen zodat deze meer zijn afgestemd op een etnisch diverse populatie. Zo'n proces, dat vaak de nodige tijd kost, is nodig om allochtone vrouwen zich meer te laten thuisvoelen bij instellingen, voor vrijwilligerswerk of activiteiten. Vanaf halverwege de jaren negentig proefprojecten uitgezet om allochtonen meer te betrekken bij het reguliere vrijwilligerswerk (Lindo et al., 1997). Sinds enkele jaren ontwikkelen de ondersteuningsorganisaties CIVIQ en FORUM hiertoe een landelijk programma interculturalisering. Ook lokaal is er veel activiteit op dit terrein. Zoals echter ook geldt voor sectoren als onderwijs en zorg, stuit dit proces op forse weerstanden en verloopt het zeer traag (zie bijvoorbeeld Crommelin & Vrielink, 2001; Pels & De Gruijter, 2005). Interculturalisatie blijft alle aandacht verdienen. Bijvoorbeeld door een 'gemengde' samenstelling van besturen en personeel na te streven, door te werken met intermediairs en door aanpassing van op uniforme klantengroepen gerichte werkwijzen.

Betere informatie-uitwisseling

De vrouwen in ons onderzoek noemen een gebrek aan informatie over de mogelijkheden als een van de factoren die hen verhinderen

actief of actiever te worden. Ook in de literatuur over de aansluiting tussen de vraag naar en het aanbod aan voorzieningen in verschillende maatschappelijke sectoren komt dit obstakel steeds weer terug (bijvoorbeeld Pels & De Gruijter, 2005). Zeker de meer recente migranten kunnen onbekend zijn met de verschillende mogelijkheden en met de voordelen die vrijwillig werk kan opleveren voor kennis, vaardigheden en kansen op de arbeidsmarkt (Popovic & Daru, 2006). Bij professionals die zich bezighouden met scholing en arbeids(re-)integratie bestaat vaak nauwelijks kennis over opvoedingsactiviteiten, buurtactiviteiten en vrijwilligerswerk. Ook het omgekeerde is het geval. Deze twee groepen zouden meer van elkaars sociale kaart moeten weten, zodat zij vrouwen beter kunnen voorlichten over de mogelijkheden.

Continuïteit in het aanbod

Continuïteit van activiteiten is belangrijk. In de praktijk kan er een groot aanbod van activiteiten voor allochtone vrouwen zijn, maar een terugkerende klacht blijft het incidentele karakter ervan (zie bijvoorbeeld Pels & De Gruijter, 2005). Dit maakt het lastig om vrouwen er écht bij te betrekken. Een structurele inbedding van activiteiten en projecten is van belang. Indachtig het gegeven dat verschillende categorieën vrouwen verschillende mogelijkheden en wensen hebben, denken we aan een continuüm van activiteiten, van eenvoudige buurtactiviteiten tot re-integratie op de arbeidsmarkt.

Kleine vergoedingen voor vrijwilligerswerk

Gezien het gemiddeld lage inkomensniveau in veel allochtone gezinnen en de sterke gerichtheid van vrouwen op betaald werk zou (naast scholing) een kleine vergoeding voor vrijwilligerswerk soms een belangrijke stimulans kunnen zijn. Aan de andere kant zouden de kosten die aan activiteiten verbonden zijn, moeten worden geminimaliseerd, daar deze vaak een drempel tot deelname vormen.

Aan de welzijnsinstellingen

Meer outreachend werken

Uit het onderzoek komt duidelijk naar voren dat vrouwen nog onvoldoende op de hoogte zijn van activiteiten die Stichting Vluchtelingenwerk Rijswijk en Stichting Welzijn Rijswijk aanbieden. Beide instellingen richten zich in hun aanbod op een brede groep vrouwen. Deze instellingen zouden moeten nadenken over een betere communicatie van de activiteiten en meer 'outreachend' werken. Hierbij kan de inzet van paraprofessionals of het aanhalen van contacten met zelforganisaties van belang zijn.

Aansluiten bij behoeften en motieven van vrouwen

Bij het aanbod zouden de instellingen ook kunnen inspelen op de behoefte van vrouwen aan meer sociale contacten, door het (meer) aanbieden van groepsactiviteiten of deze onder betere randvoorwaarden organiseren. Bij het activeren van vrouwen in de buurt of het betrekken van vrouwen bij reguliere instellingen zouden instellingen moeten aansluiten op motieven en vaardigheden van vrouwen. Voor veel vrouwen zijn sociale contacten met anderen een belangrijke motivatie om meer buitenshuis te willen doen. Veel vrouwen hebben ook behoefte aan meer sociale contacten. Bij het betrekken van vrouwen is het aan te raden in te spelen op hun grote gerichtheid op activiteiten op de school van de kinderen en op het organiseren van activiteiten voor andere vrouwen.

In gesprek met vrouwen

In dit onderzoek hebben 30 vrouwen te kennen gegeven dat zij graag met de gemeente in gesprek gaan over hun wensen en behoeften. Dit levert een prachtige kans op om met vrouwen door te praten over hoe het aanbod dichterbij hen kan worden gebracht, vrouwen voor te lichten en te achterhalen waar het aanbod wellicht nog niet aansluit bij de wensen en behoeften. Bij het uitnodigen van vrouwen is het belangrijk zorgvuldig te werk te gaan, onder andere door te zorgen voor een persoonlijke en laagdrempelige manier van benaderen, en door een vertrouwelijke setting te creëren die vrouwen uitnodigt om de eigen behoeften en verlangens te uiten. Mogelijk kan daarbij samenwerking met zelforganisaties worden gezocht. Een meer op vrouwen afgestemd aanbod kan klein worden ontwikkeld en langzaam uitgroeien.

8 *Literatuur*

Berry, J.W., & Sam, D. (1998). Acculturation and adaptation. In J.W. Berry, M.H. Segall & Ç. Kagitçibasi (eds.) *Handbook of cross-cultural psychology. Volume 3: Social behavior and applications*, pp. 291-327. Boston, Mass.: Allyn and Bacon.

Bouw, C., Merens, A., Roukens, K., & Sterkx, L. (2003). *Een ander succes: De keuzes van Marokkaanse meisjes*. Amsterdam/Den Haag: SISWO/SCP.

Butter, E. (2005). *Pijlers voor bruggenbouwers: Over de ondersteuning van allochtone vrijwilligersorganisaties*. Amsterdam: Amsterdams Centrum Buitenlanders.

CBS (2003). *Permanent Onderzoek Leefbaarheid (POLS)*. Statline.

CBS (2008). *Jaarrapport Integratie 2008*. Den Haag : Centraal Bureau voor de Statistiek.

Crommelin, C.A., & Vrielink, H.S. (2001). *Allochtoon personeel in PO en VO*. Amsterdam: Regioplan.

Daal, H.J. van. (1994). *De nieuwe vrijwilligers: Een onderzoek naar vrijwilligerswerk door allochtonen*. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.

Daal, H.J. van. (2001). *Het middenveld als smeltkroes? Verschuivingen in deelname aan verenigingsleven en vrijwilligerswerk in multicultureel Rotterdam*. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.

Daal, H.J. van. (2002). *Geef ze de ruimte: Een onderzoek naar zelforganisaties van allochtonen, gemeentelijk integratiebeleid en mogelijkheden voor donatiebeleid van fonds 1818*. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.

Dagevos, J., & Gijsberts, M. (red.) (2007). *Jaarrapport Integratie 2007*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Dekker, P., & Keuzenkamp, S. (2006). Maatschappelijke participatie. In S. Keuzenkamp & A. Merens (red.) *Sociale atlas van vrouwen uit etnische minderheden* (pp. 211-234). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Distelbrink, M. (2000). *Opvoeden zonder man. De opvoeding en ontwikkeling in Creools-Surinaamse een- en tweoudergezinnen in Nederland*. Assen: Van Gorcum.

Distelbrink, M., & Hooghiemstra, E., (met medewerking van Smit, S.) (2005). *Signalement 3a. Allochtone gezinnen: Feiten en cijfers*. Den Haag: Nederlandse Gezinsraad.

Distelbrink, M., Gruijter, M. de, & Pels, T. (2007). *Zelfredzaamheid bevorderen in Enschede: Handreiking aan de gemeente Enschede voor het bevorderen van zelfredzaamheid van allochtone oudere vrouwen van de eerste generatie*. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.

Distelbrink, M. & Pels, T. (te verschijnen). *Aandachtspunten voor preventie van marginalisering van Antillianen. Bijdrage aan het kennisfundament Antillianen*. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.

Distelbrink, M., & Pels, T. (2002). Normatieve oriëntaties en binding. In J. Veenman (red.). *De toekomst in meervoud: Perspectief op Multicultureel Nederland* (pp. 115-145). Assen: Van Gorcum.

Geense, P., & Pels, T. (1998). *Opvoeding in Chinese gezinnen in Nederland: Een praktische benadering*. (Opvoeding in allochtone gezinnen in Nederland). Assen: Van Gorcum.

Gijsberts, M., & Merens, A. (red.) (2004). *Emancipatie in Estafette: De positie van vrouwen uit etnische minderheden*. (Onderzoeksrapporten / Sociaal en Cultureel Planbureau 2004/1). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Grubben, G. (2002). *Een onfortuinlijke positie: Discriminatie van moslima's in Nederland*. Rotterdam: Landelijk Bureau ter Bestrijding van Rassendiscriminatie.

Gruijter, M. de, (met medewerking van Woerds, S. ter.) (2005). *Kansen en belemmeringen bij maatschappelijke participatie van hoger opgeleide vrouwelijke vluchtelingen: Vooronderzoek voor het project 'Barrière of Carrière?*. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.

Gruijter, M. de, Boonstra, N., Pels, T., & Distelbrink, M. (2007). *Allochtone vrouwen doen mee! Eerste generatie allochtone vrouwen in Rotterdam en hun perspectief op activering*. Rotterdam: Sociaal Platform Rotterdam.

Hajer, M. (2000). Creating a language promoting classroom. Content-area teachers at work. In J.K. Hall & L. Stoops Verplaetse (eds.). *Second and foreign language learning through classroom interaction* (pp. 265-287). Mahwah, New Jersey/London: Lawrence Erlbaum Associates.

Harchaoui, S., & Huinder, C. (Red.) (2003). *Stigma: Marokkaan! Over afstoten en insluiten van een ingebeelde bevolkingsgroep*. Utrecht: FORUM.

Hessing-Wagner, J. (2006). Gezondheid. In S. Keuzenkamp & A. Merens (red.). *Sociale atlas van vrouwen uit etnische minderheden* (pp. 147-163). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Jansen, M. (1996). Allochtone vrijwilligers in Amsterdamse speeltuinen. *Tijdschrift voor Jeugdhulpverlening en Jeugdwerk*, 8(3), 28-32.

Keuzenkamp, S., & Merens, A. (red.) (2006). *Sociale atlas van vrouwen uit etnische minderheden*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Keuzenkamp, S., & Merens, A. (2007). De positie van allochtone vrouwen en meisjes. In J. Dagevos, & M. Gijsberts (red.), *Jaarrapport integratie 2007* (pp. 249-281). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Klaver, J., Tromp, E., & Oude Ophuis, R. (2005a). *Allochtonen en vrijwilligerswerk: Eindrapport*. Den Haag: Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport.

Klaver, J., Mevissen, J.W.M., & Odé, A.W.M. (2005b). *Etnische minderheden op de arbeidsmarkt: Beelden, feiten, belemmeringen en oplossingen*. Amsterdam: Regioplan.

Lindo, F., Heelsum, A. van, & Penninx, R. (1997). *RMO achtergrondstudie: Op zoek naar eigen kracht. Vrijwilligerswerk en burgerschap onder minderheden*. Rijswijk: RMO.

Mercken, C. (2002). *Een buurt vol verhalen: Met buurtreminiscentie werken aan de integratie van generaties en culturen*. Utrecht: NIZW Uitgeverij.

Merens, A. (2006). Betaalde arbeid. In S. Keuzenkamp & A. Merens (red.), *Sociale atlas van vrouwen uit etnische minderheden*, pp. 68-91. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Merens, A. & Vliet, R. van der. (2006). Inkomen. In S. Keuzenkamp & A. Merens (red.), *Sociale atlas van vrouwen uit etnische minderheden*, pp. 128-147. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Niekerk, M. van. (2000). *'De krekel en de mier': Fabels en feiten over maatschappelijke stijging van Creoolse en Hindoestaanse Surinamers in Nederland*. Amsterdam: Het Spinhuis.

Pels, T., & Haan, M. de. (2003). *Continuity and change in Moroccan socialization: A review of the literature on socialization in Morocco and among Moroccan families in the Netherlands*. Utrecht: University of Utrecht: Verwey-Jonker Institute.

Pels, T., & Gruijter, M. de. (red.) (2005). *Vluchtelinggezinnen en Integratie: Opvoeding en ondersteuning in Iraanse, Irakese, Somalische en Afghaanse gezinnen in Nederland*. Assen: Van Gorcum.

Pels, T., & Gruijter, M. de. (red.) (2006). *Emancipatie van de tweede generatie: Keuzen en kansen in de levensloop van jonge moeders van Marokkaanse en Turkse afkomst*. Assen: Van Gorcum.

Pew Research. *Islamic Extremism. Common Concern for Muslim and Western Publics*. 14 July 2005
(<http://pewglobal.org/reports/pdf/248.pdf>), accessed 21/7/2005.

Popovic, M., & Daru, S. (2006). *Meedenken, meedoen: Een methodiek om participatie van vluchtelingen in het vrijwilligerswerk te verhogen*. Utrecht: CIVIQ.

Scheepers, P., Gijsberts, M., & Coenders, M. (2002). Ethnic exclusionism in European countries: Public opposition to civil rights for legal migrants as a response to perceived ethnic threat. *European sociological review*, 18 (1), 17-34.

Sijeses, B. (2003). *Emanciperen (en botsen) met behoud van geloof*. www.Forum.nl / Trendsite.

Snel, E., & Stavenuiter, M. (2002). *In de fuik: Turken en Marokkanen in de WAO*. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.

Turkenburg, M., & Gijsberts, M. (2006). Onderwijs en inburgering. In S. Keuzenkamp & A. Merens (red.). *Sociale atlas van vrouwen uit etnische minderheden*, pp. 39-68. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Veenman, J. (2003). Discriminatie op de arbeidsmarkt: De resultaten van Nederlands onderzoek. *Beleid en maatschappij*, 30 (2), 90-100.

Veikou, M. (2002). *Contextualizing multiculturalism and integration of north african migrants in Amsterdam* (IMES presentatie onderzoekspaper 22-11-2002).

Vogels, R., Geense, P.H.A.M., & Martens, E. (1999). *De maatschappelijke positie van Chinezen in Nederland*. Assen: Van Gorcum.

Zwaard, J. van der. (2004a). Zoek de verbanden! Sociaal kapitaal als basis voor sociaal beleid. In *Aannemen of waarnemen? Een dynamische kijk op sociaal kapitaal* (pp. 20-57). Tilburg, PON Instituut voor advies, onderzoek en ontwikkeling in Noord Brabant.

Zwaard, J. van der. (2004b). De lusten en lasten van een vriendenkring. *Migrantenstudies*, 16(1), 27-45.

Bijlage 1 Aanvullende tabellen bij hoofdstuk 4

Tabel 1 Migratiemotief

	Aantal	%
Arbeid of studie	7	9%
Gezinshereniging (gezin bestond al in herkomstland)	31	42%
Huwelijksmigratie (gezin bestond nog niet in herkomstland, m)	19	26%
Vanwege de politieke situatie in herkomstland (vluchteling)	13	18%
Anders	4	5%
Totaal	74	100%

Tabel 2 Opleiding in Nederland

	Aantal	%
Nee, ik heb in Nederland geen opleiding of cursus gevolgd	12	15%
Ja, ik heb vroeger in Nederland wel een opleiding of cursus	61	76%
Ja, ik volg momenteel een opleiding of cursus	7	9%
Totaal	80	100%

Tabel 3 Aantal inwonende kinderen

	Aantal	%
1	15	23%
2	25	38%
3	18	27%
4	7	11%
6	1	2%
Totaal	66	100%

Tabel 4 Leeftijd jongste kind

	Aantal	%
0-4 jaar	28	42%
4-12 jaar	23	35%
12-18 jaar	8	12%
18-35jaar	7	11%
Totaal	66	100%

Tabel 5 Momenteel betaald werk

	Aantal	%
Nee	74	93%
Ja	6	8%
Totaal	80	100%

Tabel 6 Aantal uren werk per week partner (N=33)

	Aantal	%
20 uur	1	3%
38	1	3%
40	25	76%
40-60	6	18%
Totaal	33	100%

Tabel 7 Wijk waar vrouwen wonen

	Aantal	%
Wijk 2, Postcode 2282: Oud-Rijswijk, Bomenbuurt, Welgelegen, Rembrandtkwartier, Havenkwartier	1	1%
Wijk 3, Postcode 2283: Julianapark, Huis te Lande, Stationskwartier, Te Werve	6	8%
Wijk 4, Postcode 2284: Spoorzicht, Kleurenbuurt, Artiestenbuurt	3	4%
Wijk 5, Postcode 2285: Steenvoorde-Noord: Overvoorde, Strijp, Presidentenbuurt, Ministerbuurt	14	18%
Wijk 6, Postcode 2286: Steenvoorde-Zuid: Stervoorde, Eikelenburg, Hoekpolder, Sion	36	45%
Wijk 7, Postcode 2287: Muziekbuur: Muziekbuur, Wilhelminapark	20	25%
Totaal	80	100%

Tabel 8 Woonduur in de wijk

	Aantal	%
<5 jaar	41	51%
6-8 jaar	10	13%
8-10 jaar	10	13%
10-15 jaar	11	14%
15-20 jaar	4	5%
20-25 jaar	2	3%
25-30 jaar	2	3%
Totaal	80	100%

Colofon

Opdrachtgever/financier	Gemeente Rijswijk
Auteurs	Dr. M. J. Distelbrink Drs. E. M. Kromontono
Omslag	Grafital, Valkenswaard
Uitgave	Verwey-Jonker Instituut Kromme Nieuwegracht 6 3512 HG Utrecht T 030-2300799 F 030-2300683 E secr@verwey-jonker.nl I www.verwey-jonker.nl

De publicatie

De publicatie kan gedownload en/of besteld worden via onze website:
<http://www.verwey-jonker.nl>.

Behalve via deze site kunt u producten bestellen door te mailen naar verwey-jonker@denhaagmediagroep.nl of faxen naar (070) 307 05 66, onder vermelding van de titel van de publicatie, uw naam, factuuradres en afleveradres.

ISBN 978-90-5830-335-6

© Verwey-Jonker Instituut, Utrecht 2009.

Het auteursrecht van deze publicatie berust bij het Verwey-Jonker Instituut. Gedeeltelijke overname van teksten is toegestaan, mits daarbij de bron wordt vermeld.

The copyright of this publication rests with the Verwey-Jonker Institute.

Partial reproduction is allowed, on condition that the source is mentioned.